

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

Diplomová práce

**Vývoj a struktura vztahů mezi státem a
katolickou církví v Československu v letech
1948 - 1989**

Autor: Michal Korenčík

Vedoucí práce: PhDr. Josef Straceny, CSc.

Rok: 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem použil pouze uvedené prameny a literaturu.

Praha, 21. června 2011

Michal Korenčík

Děkuji panu PhDr. Josefu Stracnému, CSc. za odbornou pomoc při psaní mé diplomové práce. Děkuji Národnímu archivu České republiky, že mi umožnil v diplomové práci použít fotokopie svých dokumentů.

Obsah

ÚVOD	6
1. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1948-1960	8
1.1. Vliv politických událostí z února 1948 v Československu na vztah církve a státu	8
1.2. Historická provázanost státu a církve, vztah komunistické ideologie a učení katolické církve	9
1.3. Specifika vztahu státu a církve v Československu v roce 1948, výpověď dobových dokumentů z let 1948 a 1949	13
1.4. Taktika pronásledování církve v Československu, církevní zákony	17
1.5. Reakce katolické církve na společenský vývoj, hlavní vlna represí vůči církvi ..	23
1.6. Akce K a monstrproces s řeholníky	29
1.7. StB a katolická církev	32
1.8. Proměna společnosti vlivem událostí padesátých let	33
1.9. Dopady církevní politiky v závislosti na regionech	34
1.10. Vztah Vatikánu a Československa po roce 1948	38
2. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1960-1970	40
2.1. Amnestie 1960, situace v katolické církvi na začátku šedesátých let	41
2.2. Významné události ve vztahu státu a katolické církve v šedesátých letech	43
2.3. Skrytá církev	48
2.4. Rok 1968	50
3. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1970-1980	52
3.1. Období normalizace a nový přístup komunistické politiky	52
3.2. Vliv normalizace na katolickou církev a společnost	55
3.3. Československo - vatikánská jednání v období normalizace	59

4. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1980-1989	61
4.1. Osmdesátá léta a nová generace křesťanů	61
4.2. Dokument Quidam episcopi	63
4.3. Činnost StB v osmdesátých letech.....	64
4.4. Velehradská pout'	65
4.5. Desetiletí duchovní obnovy	66
5. PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU A KONEC PERZEKUCE KŘESŤANŮ A JEJICH CÍRKVÍ	67
ZÁVĚR	69
LITERATURA	71

ÚVOD

Předmětem zkoumání této diplomové práce je vztah římskokatolické církve a státu v letech 1948-1989 v Československu. Práce navazuje na mou bakalářskou práci, která se zabývala obdobnou problematikou. V diplomové práci jsem se rozhodl téma zúžit a více a hlouběji rozpracovat. Zaměřil jsem se proto pouze na vztah státu a římskokatolické církve, ostatní církve jsem do svého výzkumu nezahrnul.

Ve vymezeném období let 1948-1989 byla v Československu u moci Komunistická strana Československa. Jedná se o období totality, neboť komunisté používali k prosazování a udržení své moci totalitních praktik. Jejich vláda byla spojena s marxisticko-leninskou ideologií, jejíž nedílnou součástí je i ateismus. Pro komunistický režim byla proto příznačná snaha o ateizaci společnosti. Československo však před nástupem komunistů k moci nebylo ateistickým státem. Náboženství zde sice nemělo tak silné zázemí a tradici jako například v sousedním Polsku, avšak k nějaké jeho formě se hlásila většina obyvatel. Převážně ke katolické církvi. Logicky tedy muselo dojít ke konfrontaci. Vývoj této konfrontace je hlavním tématem mé práce.

Můj zájem o téma vztahu církve a státu v daném období pramení z osobní zkušenosti s touto problematikou. Můj dědeček v padesátých letech studoval dva roky teologickou fakultu v Bratislavě, studium však z politických důvodů nemohl dokončit. Na vlastní kůži poznal, jak se žilo aktivním křesťanům v komunistickém režimu. Církvi a náboženství však zůstal věrný a po revoluci v roce 1989 vyučoval náboženství jako volitelný předmět na základních školách. Jeho příběh ve mně probudil první zájem o problém vztahu církve a státu v komunistickém Československu a později mě inspiroval k napsání bakalářské práce. Vzhledem k závažnosti a rozsahu tématu jsem však cítil, že by si zasloužilo, abych se jím zabýval i nadále a nezůstal „jen“ u bakalářské práce. Proto jsem se rozhodl k dalšímu studiu, jehož výsledkem je tato diplomová práce.

Práce je psána chronologicky, první čtyři kapitoly popisují vždy jedno desetiletí vymezeného období, poslední kapitola je věnována roku 1989. Úvodní kapitola, zabývající se obdobím padesátých let, je nejobsáhlejší, neboť právě

v tomto období se utvářel a formoval celý rámec vzájemného vztahu mezi komunisty vedeným státem a katolickou církví.

Hlavní metodou mé práce je studium dobových dokumentů a historických studií zabývajících se tímto obdobím. Cílem tohoto studia a cílem celé práce je zanalyzovat všechny důležité aspekty vztahu mezi státem a katolickou církví v letech 1948-1989, pokusit se tento vztah objektivně interpretovat a na základě této interpretace vytvořit text, který by sloužil jako studijní materiál pro všechny, kdo se daným obdobím či vztahem katolické církve a státu zabývají. V práci vycházím z podobných zdrojů, jaké jsem využíval při psaní bakalářské práce. Cenné informace jsem našel v publikaci Stanislava Balíka „*Katolická církev v Československu 1945-1989*“, významně také čerpám ze sborníků archivních dokumentů („*Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*“ či „*Securiats imperii 11*“). Především však využívám informací z dokumentů uložených v Národním archivu České republiky. Z těchto dokumentů čerpám v mnohem větším rozsahu než u své bakalářské práce. Archivní dokumenty jsem použil nejen jako studijní podklady, ale zahrnul jsem je i do práce samotné. Fotografie většiny dokumentů, které jsem prostudoval, tak tvoří přílohu elektronické verze této diplomové práce. Jedná se o dokumenty Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR.

Práce je určena všem, kteří se zabývají historií Československa či historií katolické církve, zejména pak těm, kteří dokážou vnímat historii jako zdroj inspirace a poučení pro budoucnost.

1. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1948-1960

1.1. Vliv politických událostí z února 1948 v Československu na vztah církve a státu

V únoru roku 1948 došlo v Československu k významným politickým událostem. Na základě těchto událostí se Komunistické straně Československa (dále KSČ) podařilo během krátké doby získat do svých rukou veškerou politickou moc. Po volbách v roce 1949 se KSČ, respektive její Ústřední výbor, stala nejvyšší instancí, která rozhodovala v Československu o všem podstatném v oblasti politiky, práva, ekonomiky i kultury. Tento proces proběhl za podpory mocného Sovětského svazu (dále SSSR), který po dalších čtyřicet let významně zasahoval do řízení československého státu a byl pro něj, stejně jako pro ostatní socialistické státy v Evropě, politickým a ideovým vůdcem. Tato skutečnost měla přímý a dalekosáhlý dopad na všechny obyvatele Československa a zasáhla prakticky do všech oblastí jejich života.

V Československu zůstala po nastolení socialistického režimu formálně zachována demokracie, avšak ve skutečnosti byl nový režim totalitní. O politice státu nerozhodovali občané ve svobodných volbách, ale úzká skupina prominentních lidí a jejich pomocníků, to vše pod dohledem SSSR. Tento stav zůstal zachován až do roku 1989, kdy došlo k vystoupení občanů a následnému svržení komunistického režimu.

Nový režim, který se po únoru 1948 zformoval, byl velmi silně ideologicky vymezen. Vycházel především z myšlenek a děl K. Marxe, B. Engelse (např. Komunistický manifest) a V. I. Lenina. Na základě díla těchto autorů vzniknul ideologický směr, tzv. marxismus-leninismus, který se v letech 1948-1989 stal oficiální státní ideologií Československa. Praktickým vzorem naplňování tezí této ideologie byl pak SSSR.

Stejně jako každý totalitní režim se i ten československý snažil po získání moci stabilizovat svoji pozici. K této stabilizaci patřila nevyhnutelně snaha o vyhledání veškeré opozice a všech nepřátel nového režimu a jejich následné zlikvidování. Vzhledem ke své nové politické orientaci a k napjaté mezinárodní situaci se zproblematizovaly vztahy Československa s řadou států. Československo

však mělo v SSSR silného ochránce a ze zahraničí tedy novému režimu nehrozilo žádné bezprostřední nebezpečí. Za zřejmě největší hrozbu pro svůj režim považovali českoslovenští komunisté náboženské církve, především pak tu největší a nejmocnější- římskokatolickou církev (dále jen katolická církev): „*Bezprostředně po státním převratu v únoru 1948 považovali vítězové katolickou církev za nejsilnější společenskou instituci, kterou dosud neovládali a která mohla působit jako opoziční politická síla. Viděli v církvi závažný rušivý prvek totalitní a přísně centralizované moci. Svě přesvědčení zdůvodňovali tím, že církev si díky své pevné organizaci nadále udržovala vliv na věřící ve městech i malých vesnicích a silné mezinárodní spojení, neboť její skutečné „ústředí“ sídlilo v zahraničí - ve Vatikánu, a ten v souboji dvou světových táborů stál na opačné straně. Církev tak představovala pro vedoucí komunistické funkcionáře nejen potenciálního nepřítel, ale záhy jí přisoudili i roli hlavního odpůrce. Chápali ji v podstatě jako opoziční politickou stranu, nikoliv jako ideovou, kulturní a charitativní organizaci. To určovalo i postup vedení komunistické strany a státu proti církvi. Jejich konečným cílem, v jehož dosažení nejvyšší komunističtí funkcionáři věřili po celých pět poúnorových let, byla nezávislá národní katolická církev, zcela odtržená od Vatikánu.*“¹

1.2. Historická provázanost státu a církve, vztah komunistické ideologie a učení katolické církve

Vztah církví a státu byl prakticky po celé dějiny předmětem sporů a mocenských bojů mezi církevními hodnostáři a zástupci světské moci. A to nejen v českých zemích. Náboženství a církve (v Evropě především křesťanství a křesťanské církve) velmi významným způsobem ovlivňovaly a spoluutvářely dějiny celého světa. V letech 1948-1989 vypuknul v Československu i v ostatních komunistických zemích Evropy spor mezi církví a státem s novou intenzitou. Jádrem sporu však nebyly nedořešené otázky vztahu státu a církve, například majetkové a právní, které vyvstaly po konci první světové války a po vzniku Československa. Tyto otázky tvořily jen malou část sporu, jeho těžiště se přesunulo

¹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 6.

zcela jinam. Pro nový režim rozhodně nebyla stávající podoba vztahu katolické církve a státu vyhovující. Hlavním problémem však nebyla struktura tohoto vztahu, ale především samotná existence katolické církve. Z hlediska ideologie nového režimu byla totiž katolická církev jedním z viníků sociální nerovnosti mezi lidmi.

Katolická církev se vyvíjela téměř dva tisíce let. Ve své podstatě je společenstvím lidí, kteří sdílí společné náboženské vyznání- křesťanství. Základem tohoto vyznání je víra v Boha a v jeho syna Ježíše Krista, který svou smrtí na kříži a svým zmrtvýchvstáním vykoupil lidstvo z hříchu. Přesná formulace křesťanské víry podle katolické církve je obsažena v modlitbě Vyznání víry. Podle Katechismu (z roku 1978) zní takto: „*Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země. I v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho, jenž se počal z Ducha svatého, narodil se z Marie Panny. Trpěl pod Pontským Pilátem, ukřižován, umřel a pohřben jest. Sestoupil do pekel, třetího dne vstal z mrtvých. Vstoupil na nebesa, sedí na pravici Boha, Otce všemohoucího. Odtud přijde soudit živé i mrtvé. Věřím v Ducha svatého, svatou Církev obecnou, svatých obcování, odpuštění hříchů, těla vzkříšení a život věčný. Amen.*“² Církev po celou svou historii zvěstovala světu toto poselství a byla nositelkou dalších vznešených ideálů, jako je láska k bližnímu a rovnost všech lidí před Bohem. Historie církve byla však velmi pohnutá a v určitých dobách byla církev krutou institucí, která nemilosrdně stíhala všechny své kritiky, vedla náboženské války, brzdila vědecký pokrok a upalovala lidi, kteří se nechtěli podřídit církevním dogmatům. Tím vším církev ve své historii prošla.

Spletitá historie, pestrost rolí, které církev ve společnosti v průběhu dějin zaujímal, názorová různorodost uvnitř církve, odlišné pojmání víry v rozličných končinách země: To vše učinilo z církve velmi složitě uchopitelný subjekt. Řečeno slovy Václava Malého, biskupa katolické církve, který vyrostl a byl vysvěcen právě v období komunistického režimu v Československu: „*Katolická církev se prostě nevejde do běžných škatulek.*“³

Jak již bylo naznačeno, katolická církev měla ve světě vždy značný vliv a to především díky počtu věřících, kteří se k této církvi hlásili. Přestože smyslem

² Cit. dle: ALBERIONE, P.G. *Katechismus*. Řím: Křesťanská akademie, 1978, str. 160.

³ Cit. dle: BERÁNEK, Josef. *Václav Malý: K hledání pravdy patří pokora*. Praha: Portál, 2002, str. 133.

existence církve bylo vyznávání společného náboženství, její vliv se netýkal pouze náboženského života lidí, ale vztahoval se také na veřejné dění a na politiku.

Všechna tato fakta si představitelé komunistického režimu v Československu uvědomovali. A téměř vše, co církev hlásala a čím byla, bylo v jejich očích v rozporu s ideologií, na jejímž základě se měla odvíjet budoucnost Československa. Nemožnost praktické koexistence komunismu a katolické církve si uvědomovali jak představitelé komunistického zřízení, tak církevní hodnostáři.

Při porovnání základních myšlenek marxismu-leninismu s poselstvím a tradicí katolické církve vyjdou na povrch zásadní rozpory. Z určitého hlediska by se mohlo zdát, že komunistům vadila především instituce katolické církve, nikoliv samotné náboženství a že za jistých okolností by soužití komunistů a křesťanů bylo možné. Při bližším seznámení s myšlenkami marxismu-leninismu však vychází najevo, že existence náboženství v komunistické společnosti byla naprosto nežádoucí a v podstatě nemožná. A to bez ohledu na to, jak by křesťané byli organizováni. „*Sociální demokracie buduje celý svůj světový názor na vědeckém socialismu, t. j. na marxismu. Filosofickým základem marxismu, jak nejednou prohlašovali Marx i Engels, je dialektický materialismus, který plně přejal historické tradice materialismu XVIII. století ve Francii a Feuerbacha (první polovina XIX. století) v Německu – materialismu naprosto atheistického, rozhodně nepřátelského jakémukoli náboženství.*“⁴ Tento výrok pochází z pera V. I. Lenina, který byl jednou z hlavních autorit komunistů na celém světě, tedy i v Československu. Další výroky Lenina jsou ještě radikálnější. „*Náboženství je opium lidu – tento Marxův výrok je úhelným kamenem celého světového názoru marxismu v otázce náboženství.*“⁵ Na jiném místě jeho projevů ze začátku 20. století zachycených v díle O náboženství Lenin říká: „*Musíme bojovat proti náboženství. To je abeceda každého materialismu, tedy i marxismu.*“⁶ O způsobu, jakým chtěl proti náboženství bojovat, Lenin řekl: „*Žádná osvětová knížka nevyžene náboženství z mas, ubitých kapitalistickou nucenou prací, závislých na slepých, ničivých silách kapitalismu, dokud se tyto masy samy nenaučí společně, organizovaně, plánovitě, uvědoměle bojovat proti tomuto kořenu náboženství, proti*

⁴ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 11.

⁵ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 12.

⁶ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 15.

panství kapitálu ve všech formách.“⁷ Tyto názory byly s jakýmkoliv náboženstvím neslučitelné.

Katolická církev si uvědomovala nebezpečí, které komunismus pro ni a pro celý svět představoval. Proto vydal v roce 1937 papež Pius XI. encykliku *Divini Redemptoris*, která se komunismem zabývala a jednoznačně jej odsuzovala. Na začátku této encykliky s podtitulem „O bezbožeckém komunismu“ Pius XI. zrekapituloval, co o komunismu řekli a napsali jeho předchůdci: „*A vzhledem ke komunismu náš ctihodný předchůdce Pius IX. svaté paměti hned roku 1846 pronesl slavnostní odsouzení, potvrzené později v Syllabu, „oné zhoubné nauky, zvané komunism, která je v nejvyšším rozporu s přirozeným právem, a která, kdyby jednou nabyla moci, by způsobila úplný rozvrat práv, životních poměrů a majetku všech, ba i úplný rozvrat lidské společnosti.“* Později jiný náš předchůdce nesmrtelné paměti, Lev XIII., v encyklice „*Quod apostolici muneris*“ označil komunism za „*zhoubný mor, který zasahuje morek lidské společnosti a vedl by ji do zkázy*“; a jasně poznávaje situaci, prohlásil, že *bezbožnická hnutí mas technického věku měla svůj původ v oné filosofii, která již po staletí se snažila odloučiti vědu a život od víry a Církve.*“⁸ Tyto výroky Pia IX. a Lva XIII. sami o sobě jednoznačně vyjadřovali postoj církve ke komunismu a důvody, proč se jej obávala. Vzhledem k tomu, jak se komunismus po světě šířil, však přidal Pius XI. další varování a rozebral nebezpečí komunismu podrobněji: „*Celé národy jsou v nebezpečí, že upadnou v barbarství ještě horší než bylo to, ve kterém se brodila největší část světa při příchodu Vykupitele. 3. Tímto tak hrozivým nebezpečím – vycítili jste to již, ctihodní bratři – je bolševický a bezbožnický komunism, jehož cílem jest povaliti sociální řád a rozdrtití až do základů křesťanskou kulturu.*“⁹ Pius XI. nabádal věřící, aby se nedali oklamat svody komunismu: „*Dnešní komunism, ve vyšší míře než jiná podobná hnutí v minulosti, skrývá v sobě bludnou myšlenku vykoupení. Lživý ideál spravedlnosti, rovnosti a bratrství v práci prozařuje jako žhavý žár všecku jeho nauku a všecku jeho činnost jakýmsi bludným mysticismem, který vsugeruje davům získaným klamnými sliby strhující nadšení a zápal. To je zvláště vysvětlitelno v době,*

⁷ Cit. dle: LENIN, Vladimír Iljič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954, str. 16.

⁸ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 4.

⁹ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 3.

*jako je naše, kdy z vadného rozdělení pozemských statků vyplývá neobyčejná bída.*¹⁰ Papež se vyjádřil opětovně i k tomu, proč se komunismus ve světě tolik šířil: „*Aby se vysvětlilo, jak se komunismu podařilo, že jej bez prozkoumání přijaly tak velké davy dělnictva, nutno si uvědomiti, že to bylo již k tomu připraveno náboženským a mravním odpadem, v němž je zanechala liberální hospodářská soustava.*“¹¹ Papež dále upozornil, že komunismus ochuzuje lidskou osobnost a naprosto převrací vztahy mezi jednotlivcem a společností. V závěru papež věřící varoval, aby se od komunismu distancovali: „*Komunism je svou vnitřní podstatou zvrácený, a nelze připustiti, aby někdo, jemuž záleží na záchraně křesťanské a světské kultury, mu pomáhal v jakékoli věci.*“¹²

1.3. Specifika vztahu státu a církve v Československu v roce 1948, výpověď dobových dokumentů z let 1948 a 1949

Z teoretického hlediska je tedy zjevné, že fungování církve v komunistickém státě bylo v podstatě vyloučené. Z praktického hlediska byla ovšem situace v Československu složitější. Byly zde dva podstatné aspekty.

Tím prvním byl fakt, že v poválečném Československu se ke katolické církvi hlásilo více než 70% obyvatelstva¹³. Jednalo se tedy o převážnou část obyvatel Československa. Zlikvidování církve by vlastně bylo činem proti vůli většiny občanů. Tento fakt nemohli hlavní představitelé komunistického režimu ignorovat.

Druhou neméně podstatou skutečností byla struktura církve. Katolická církev byla mezinárodní organizace, jejíž centrum se nacházelo ve Vatikánu. Vatikán také řídil jednotlivé národní církve ve všech státech světa a rozhodoval o všech podstatných církevních otázkách. Jeho rozhodnutí byla pro všechny národní církve směrodatná. Komunisté tedy nemohli katolickou církev jednoduše zakázat, jako to udělali u jiných pro ně nežádoucích organizací.

¹⁰ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 6.

¹¹ Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 10.

¹² Cit. dle: PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937, str. 31.

¹³ SLAVKOVSKÁ, Eva a kol. *Čtyřicet let církevních zákonů*. Praha: Horizont, 1989, str. 223.

Podstatné pro celou situaci na počátku padesátých let tedy bylo, do jaké míry budou komunisté teoretické teze své ideologie ve vztahu k církvi přenášet do praxe. Zda boj proti náboženství bude pouze formální nebo zda se komunisté budou snažit církve a náboženství opravdu zlikvidovat. Vývoj dal na tuto otázku jednoznačnou odpověď. Komunisté se v souladu se svou ideologií pokusili katolickou církev v Československu opravdu rozvrátit a podmanit si ji.

V dalších odstavcích cituji z dobových dokumentů, které přímo souvisely s problematikou náboženství v Československu po roce 1948.

Prvním z nich je tehdejší nově vzniklá Ústava Československé republiky, schválená 9. května 1948. V ústavě byla všem občanům Československa podle §15 garantována svoboda vyznání: „(1) Svoboda svědomí se zaručuje. (2) Světový názor, víra nebo přesvědčení nemůže být nikomu na újmu, nemůže však být důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost uloženou mu zákonem.“¹⁴ V §16 se praví: „(1) Každý má právo vyznávat soukromě i veřejně jakoukoli náboženskou víru nebo být bez vyznání. (2) Všechna náboženská vyznání a bezvyznání jsou si před zákonem rovna.“¹⁵ V §17 se potom říká: „(1) Každý má volnost provádět úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním. Výkon tohoto práva však nesmí být v neshodě s veřejným pořádkem ani dobrými mravy. Nedovoluje se zneužívat ho k nenáboženským účelům. (2) Nikdo nesmí být přímo ani nepřímo nucen k účasti na takovém úkonu.“¹⁶ U této ústavy platilo, stejně jako u všech právních norem, že nezáleží jen na jejím znění, ale také na jejím výkladu a způsobu, jakým se bude uplatňovat v praxi. Formulace norem naznačuje, že režim již dopředu s konflikty počítal.

Druhým dokumentem je referát tehdejšího vysoce postaveného komunistického politika Václava Kopeckého. Václav Kopecký, ministr informací, přednesl 28. května 1949 na IX. sjezdu KSC referát, jehož část se věnovala otázkám náboženství a poměru mezi státem a církví. Tento referát v mnohém předznamenal, jakým směrem se bude ubírat politika státu vůči církvím. Kopecký v referátu

¹⁴ Cit. dle: KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, str. 13.

¹⁵ Cit. dle: KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, str. 14.

¹⁶ Cit. dle: KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, str. 14.

připomněl svobodu vyznání československých občanů, zároveň však varoval všechny, kdo by chtěli této svobody zneužívat: „*Nelze ovšem neviděti, že někteří katoličtí biskupové poslušní pokynů z Říma nejen že neprojevují dostatek dobré vůle ke kladnému poměru vůči našemu lidově demokratickému režimu, jenž ztělesňuje dnes Československou republiku, nýbrž pokoušejí se otevřeně odpíratí loajalitu vůči státu a pokoušejí se organizovati různé škodlivé akce politického rázu. Nutno zdůrazniti, že tento vývoj věcí nemá co dělati s náboženstvím. My jsme prokázali již dostatečně to, že respektujeme plně svobodu svědomí, svobodu náboženského vyznání i svobodu náboženských úkonů. V naší lidově demokratické ústavě jsou tyto svobody také slavnostně zaručeny. Z hlediska uznávání náboženské svobody jsme zaujali též poměr k církvím, jimž nebráníme v jejich náboženské duchovní činnosti.*“¹⁷ Na jiném místě svého referátu Kopecký řekl: „*Nenecháváme však nikoho v pochybnosti o tom, že velezrádci trpění a šetření nebudou, i když nosí posvěcený šat!*“¹⁸ Největší pozornost si pravděpodobně zaslouží tato část referátu: „*Samozřejmě, že i při uznávání náboženské svobody vyhražujeme pro stát úkol vychovávat všechny děti, že vyhražujeme státu právo vésti a spravovat veškeré školství bez rozdílu a že vyhražujeme státu poslání vésti veškerou školní i mimoškolní státní výchovu v duchu naší ideologie, v duchu naší vědecké pravdy, v duchu nauk marxismu-leninismu.*“¹⁹ Jak vyplývá z předešlých úvah o marxismu-leninismu a jeho vztahu k náboženství, pro pravověrné křesťany mohlo být jen těžko přijatelné, aby stát vedl výchovu v duchu ideologie marxismu-leninismu, která byla ve své podstatě náboženství nepřátelská. Proto ji také nejvyšší představitelé církve oficiálně odsoudili. Opět zde tedy narážíme na nemožnost praktického soužití křesťanství a komunistického státu. Neboť Kopecký ve svém referátu sice potvrdil, že občané mají právo svobodně vyznávat jakékoliv náboženství, tedy i křesťanství. Jedním dechem však dodal, že stát bude své občany vychovávat v duchu ideologie, která tvrdí, že náboženství je opium lidu a je třeba proti němu bojovat.

¹⁷ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 135.

¹⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 135.

¹⁹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 136.

Třetím dobovým dokumentem, který uvádím a který se zabýval vztahem státu a církve, je Návrh církevního oddělení ÚAV NF²⁰ na řešení náboženských otázek v ČSR. Tento dokument byl schválen 30. srpna 1948 na poradě J. Hendrycha, A. Čepičky, J. Taussigové a zástupců církevní komise Ústředního akčního výboru Národní fronty. Přinášel již konkrétnější postupy, jak v ČSR postupovat ve vztahu církve a státu: „*Před naší církevní politikou stojí i nadále tři úkoly:*

1. *Zabránit tomu, aby se náboženství stalo zbraní nepřátel režimu;*

2. *Omezit možnost zneužívání náboženství k účelům politicky reakčním na nejmenší míru;*

3. *Využít náboženství jako spojence režimu.*”²¹ Další výňatek z tohoto dokumentu opět dokladuje a celkově shrnuje negativní postoj komunistického režimu v Československu k náboženství jako takovému: „*Jako čtvrtý dlouhodobý úkol přistupuje k nim povinnost napomáhat postupnému překonávání náboženství jakožto protivědeckého způsobu myšlení.*“²²

Z těchto dokumentů tedy poměrně jasně vyplývalo, že církev čeká v Československu složité období. Teolog a filosof Anton Hlinka hodnotí ve své knize *Síla slabých a slabost silných* pounorový vývoj a vztah státu k církvi následovně: „*Hned po februárovom prevzatí moci sa zišli v Karlových Varoch pod predsedníctvom Andreja Januarieviča Vyšinského poprední stranícki funkcionári Zápotocký, Nejedlý, Kopecký a Husák. Dohodli sa na postupe boja proti cirkvi. V prvom rade bolo treba obmedziť činnosť a vplyv biskupov na verejnosť, izolovať ich od Vatikánu a nižšieho kléru, podporovať režimu oddaných duchovných, vytvoriť medzi veriacimi oporné hnutia strany, dostať prostredníctvom úradu pre cirkevné záležitosti pod kontrolu organizáciu cirkvi, likvidovať všetky jej spolky a tlač a vytvoriť z nej cirkev národnú, obdobu cirkvi pravoslávnych.*“²³

²⁰ Ústřední akční výbor Národní fronty.

²¹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 20.

²² Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 20.

²³ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Síla slabých a slabost silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 30.

1.4. Taktika pronásledování církve v Československu, církevní zákony

Jak již bylo řečeno, ke katolické církvi se hlásilo více než 70% obyvatel Československa. Komunisté se s tímto faktem museli vzhledem k plánovanému proticírkevnímu tažení nějakým způsobem vypořádat. Jako svého nepřítele si nemohli zvolit 70% občanů. Nepřítelem se proto stalo především vedení církve, v čele s biskupy a kněžími. Ti byli později obviňováni ze zneužívání svého vlivu, úmyslného matení věřících a protistátní činnosti pod rouškou náboženství. Proto byla také v období komunismu zřejmá snaha záměrně oddělovat církevní hierarchii od běžných věřících, přisuzovat jim různé zájmy a leckdy je dokonce stavět do protikladu. V kampani, kterou komunistický režim proti náboženství a církvím po únoru 1948 rozpoutal, se proto příliš neseťkáváme s kritikou křesťanů nebo křesťanství. V dobové rétorice se užívali především pojmy jako klerikalismus, katolicismus nebo novotomismus. Při označování nepřátel režimu se pak nemluvílo o křesťanech, ale o pomahačích Vatikánu, reakční církevní hierarchii apod.

Pozadí přípravy této taktiky KSČ poodhaluje například následující úryvek z referátu J. Felcmana z května 1949 přednesený na poradě politických tajemníků KAV NF²⁴: *„Ovšem situace dospěla tak daleko, že k dohodě dojít nemůže. Neboť není vlády, která by nutně nevyžadovala, aby se všichni občané chovali loajálně. To platí i pro církev. Dohoda s ní není možná, ale také není žádoucí otevřený konflikt. Proč? Vyvolat konflikt, otevřený boj s církví, o němž bychom nevěděli, kde skončí, jakými cestami půjde – to v sobě chová obrovské nebezpečí pro výstavbu socialismu především v tom, že boj proti církvi by ve svých důsledcích znamenal zneprátenit si rolnictvo, hlavního spojence dělnické třídy. Náboženský cit v rolnictvu je příliš silný, než abychom si něco podobného mohli dovolit. Jestliže máme bojovat proti církvi, musíme bojovat s ní jako s celkem, musíme bojovat po politické stránce proti reakčním jednotlivcům. Nikoliv však po linii náboženské. Ukázat lidu vedení církve jako spojence světového imperialismu, jako spojence Němců a nepřítele českého a slovenského národa.“*²⁵

V pokynech sekretariátu ÚV KSČ krajským tajemníkům pro postup v církevních záležitostech z 21. června 1949 se pak píše: *„Třeba počítat s tím, že*

²⁴ Krajský akční výbor Národní fronty.

²⁵ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 118.

reakční církevní hodnostáři neustanou ve svém boji proti lidově demokratickému režimu, že budou sahat k novým provokacím a budou se hlavně snažit o nátlak na vlastenecké kněze, kteří jsou loajální k našemu režimu. Je nutné, abyste si uvědomili, že reakce soustřeďuje všechny síly a naděje právě na církevní frontu, která jí skýtá ještě legální možnosti. Boj s reakčním klérem je dnes nejdůležitějším úsekem boje s reakcí. Je třeba proto věnovat tomuto boji co největší pozornost a vědět, že si tento boj vyžádá delší doby, že je třeba vést jej houževnatě, trpělivě a politicky dovedně a pružně. Celé veřejnosti musíme ukázat, že nejde o boj proti náboženství ani proti věřícím, nýbrž proti církevní hierarchii, která ve spojení s Vatikánem a zahraničními nepřáteli republiky chce náboženských citů zneužít k boji proti lidově demokratickému režimu.“²⁶

Do církevní a náboženské politiky státu byl jakožto nejvyšší politický představitel zapojen i prezident Klement Gottwald. Výňatek z jeho proslovu na schůzi předsednictva ÚV KSČ dokresluje záměry nejvyššího vedení státu v oblasti církevní politiky: „Proto i my musíme změnit taktiku. Jestliže jsme dosud volali po dohodě, musíme jít nyní, když naše volání odmítli, dál, odhalovat jejich záměry, pravé příčiny znemožnění dohody, izolovat církevní hierarchii a tak připravit půdu k tomu, abychom jim mohli zasadit další a poslední zdrcující ránu. Tato taktika předpokládá, že nebudeme zatýkat ani biskupy ani drobné duchovní, že však budeme trhat soustavně jejich spojení a soustřeďovat se na vysvětlovací kampaň a další školení.“²⁷

Plány s církví do budoucna, jejich realizaci a taktiku „boje“ proti církvi po únoru 1948 celkově shrnuje ve své knize vydané v roce 2001 Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR Jaroslav Curha: „Zásady nové církevní politiky zformulovalo právě vedení KSČ, do praxe je pak uváděla jeho církevní komise (tzv. církevní šestka), Státní úřad pro věci církevní (jeho předseda měl funkci ministra) a aparát církevních tajemníků ve všech krajích a okresech. Zásadním postulátem byla teze o nesmiřitelnosti komunistické ideologie a náboženství v dlouhodobé perspektivě, kombinovaná s pragmatickým politickým programem pro první fázi budování

²⁶ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 188.

²⁷ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 197.

nového režimu „využít náboženství jako spojence“ a přitom „zániku náboženství napomáhat užitím všech prostředků, které jsou po ruce.“²⁸

Curha dále shrnuje základní principy církevní politiky, které stát vůči katolické církvi vedl:

- *„zbavit církev politického vlivu (vedení KSČ považovalo církev za v podstatě dobře organizovanou a jednotnou politickou stranu)*
- *podrobit církev státnímu dohledu a kontrole (zřízením dozorových institucí, ovládnutím její majetkové základny, včetně převzetí odpovědnosti za vyplácení mezd „zaměstnancům“ církve, získáním prostoru pro řešení veškerých personálních otázek prostřednictvím udělování tzv. státních souhlasů k výkonům duchovenské činnosti apod.);*
- *omezit život církve pouze na náboženské obřady v kostelích (likvidace řeholního života, znemožnění volné charitativní činnosti, státní dozor nad vydavatelskou činností, převzetí řady občanských záležitostí z kompetence církve – např. zavedením povinných občanských sňatků či odebráním matrik);*
- *izolovat církevní hierarchii od domácí a zahraniční církve, učinit ji naoko odpovědnou za zhoršení vztahů mezi státem a církví (mediální i veřejná kampaň proti biskupskému sboru, postupní internace biskupů a zinscenované procesy proti nim a jejich okolí, dosazení státních zmocněnců na konzistoře, cenzura korespondence, znemožnění kontaktu s Vatikánem a jeho pojmání jako trestný čin);*
- *zlikvidovat odpor proti nové církevní politice (přesunem „reakčních“ kněží a zbavováním státního souhlasů, internací příslušníků řeholí a řádů, soudními procesy s laiky i klérem, velkými procesy s katolickou hierarchií);*
- *podporovat tzv. vlasteneckou církev, uměle vytvořit hnutí, které by reprezentovalo církev v souladu se zájmy státní správy (prvním pokusem bylo neúspěšné hnutí státní Katolické akce z roku 1949, od roku 1950 byl alespoň vytvořen kněžský Velehradský výbor katolického duchovenstva*

²⁸ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 14.

posléze přetvořený na Mírové hnutí katolického duchovenstva. Vedle reprezentačních úkolů mělo hnutí sloužit jako doklad náboženské svobody v Československu i jako náhrada za státem izolovanou právoplatnou hierarchii v některých jednáních mezi státem a církví);

- *vytvořit národní katolickou církev, izolovanou od Vatikánu (inspirací bylo působení Československé církve odtržené od římského katolictví po vzniku Československa).“²⁹*

Za účelem praktického naplnění plánů církevní politiky byly v roce 1949 schváleny Národním shromážděním dva církevní zákony. Zákonem č. 217/1949 Sb. z října 1949 byl zřízen Státní úřad pro věci církevní (dále SÚC). Tento úřad měl být hlavním nástrojem podrobení církve státnímu dohledu. Paragraf 2 tohoto zákona zněl: *„Úkolem Státního úřadu pro věci církevní je dbáti o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.“* SÚC převzal podle §3 zmíněného zákona *„působnost ve všech věcech církevních a náboženských, které dosud vykonávaly jiné ústřední úřady.“³⁰* SÚC byl řízen ministrem, kterého jmenoval prezident republiky. Tímto ministrem se stal Alexej Čepička. SÚC byl také pověřen naplňováním dalšího zákona, schváleným rovněž 14. Října 1949 Národním shromážděním. Jednalo se o zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. *„Byla to zásadní zákonná norma po celou dobu komunistické vlády upravující vztah mezi církví a státem, bez ohledu na to, že se ve své podstatě týkala ekonomických vztahů. Několik jejích paragrafů však umožňovalo širší aplikaci, zvláště když čtrnáctým paragrafem tento zákon zrušil veškeré jiné předpisy, upravující vztah mezi státem a církví. Zákon zavedl později nezměněnou praxi, že většinu dalších otázek tohoto vztahu neřešil doplňující zákon, nýbrž buď vládní nařízení – například nařízení č. 219 z 18. října 1949 o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické -, nebo přímo pokyny, doporučení a metodické výklady Státního úřadu pro věci církevní.“*

²⁹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 14.

³⁰ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 450.

*Taková praxe vedla pochopitelně k utužení dozoru nad církví, neboť obecná zákonná norma (14 paragrafů) se dala v praxi libovolně vykládat a překrucovat.*³¹ Zákon č. 218/1949 Sb. také zaváděl tzv. státní souhlas. Tento souhlas musel mít každý duchovní, biskup i kněz, aby mohl vykonávat svou činnost. Pokud duchovní svoji činnost vykonával bez státního souhlasu, porušoval zákon a hrozila mu pokuta či vězení. Udělování či spíše neudělování státního souhlasu bylo účinnou zbraní proti církvi. Mnohé církevní posty, včetně biskupských, zůstávaly neobsazeny, neboť stát nikomu neudělil souhlas k jejich vykonávání. Tím bylo značně ochromeno fungování církve.

Součástí zmíněného vládního nařízení č. 219 byl §19. Tento paragraf ustanovil duchovním povinnost složení slibu věrnosti republice: *„(1) Předpokladem výkonu duchovenské činnosti je složení slibu věrnosti Československé republice. (2) Slib zní: „Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomitě povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých podpořit budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.*³²

Ve vládním nařízení, v nařízení č. 228/49 Sb. z 25. října 1949, se v §5 pravilo: *„V krajích a okresích vykonávají působnost ve věcech náboženských a církevních příslušné krajské a okresní národní výbory a jsou v tomto oboru své působnosti podřízeny Státnímu úřadu pro věci církevní.*³³ V souladu s touto vyhláškou byly zřízeny funkce okresních a krajských církevních tajemníků.

Zákonem bylo také později zrušeno pracovní volno v den některých církevních svátků. Šlo o zákon o státním svátku, památných a významných dnech (č. 93/1951 Sb. z 2. listopadu 1951), který zrušil pracovní volno u celkem sedmi liturgických slavností- Zjevení Páně, Nanebevstoupení Páně, Božího těla, Svatých

³¹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 19.

³² Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 456.

³³ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 479.

apoštolů Petra a Pavla, Nanebevzetí Panny Marie, Všech svatých a Neposkvrněného početí Panny Marie. Účinnost nabyl 1. ledna 1952.³⁴

Již dříve, v říjnu 1948, byly schváleny dva zákony, které byly namířeny proti všem odpůrcům komunistického režimu: „*Komunistický režim potřeboval, aby jeho činy byly v souladu s právem. Proto již v říjnu „svobodně“ zvolený parlament odhlasoval dva důležité zákony: Zákon na ochranu lidově demokratické republiky (č. 231/1948 Sb.) a Zákon o státním soudu (č.232/1948 Sb.) Oba umožňovaly a ospravedlňovaly tvrdé trestní postihy za jakýkoliv projev nesouhlasu s nově nastoleným komunistickým režimem. Ten je také hned začal využívat v proticírkevním boji nejen k zastrásování, ale i k trestání. Jen v Praze bylo v roce 1948 odsouzeno Státním soudem na základě těchto zákonu 17 duchovních.*“³⁵ Tyto zákony se tedy církve a náboženského života také velmi dotýkaly.

KSČ si tedy vytvořila organizovaný systém, s jehož pomocí chtěla naplňovat výše uvedené principy církevní politiky. Ideologicky vše zastřešovalo nejužší vedení ÚV KSČ. Koordinujícím orgánem byla Církevní komise ÚV KSČ, jejíž pokyny a usnesení měl do praxe uvádět Státní úřad pro věci církevní a aparát církevních tajemníků. Pro potřeby naplňování církevní politiky byla odpovídajícím způsobem upravena i legislativa.

O tom, jak celý aparát fungoval v praxi, existuje celá řada záznamů. Jedním z nich je i zpráva o ustanovení redakční komise. Tato zpráva, která je součástí zápisu ze schůze církevní šestky z června 1949, se zabývá konkrétními úkoly pro politické pracovníky KSČ. Na jejím příkladě lze dobře pochopit, jakým způsobem se ideologické záměry vedoucích představitelů KSČ přetransformovaly do praktických úkolů. „*Ustanovení redakční komise:…Tiskovou kampaň je nutno zaměřit na protistátní činnost kněží, která je přímo velezradou. Odhalit spojení slovenských biskupů s luďáky, iredentisty, separatisty, ukázat jejich činnost za slovenského štátu, odhalit Zelu jako konfidenta gestapa, Píchu jako kolaboranta. Zjišťují se důvody, pro které byl Beran dodán do koncentračního tábora. Pravděpodobně to nejsou důvody politické, nýbrž mravnostní delikty. Koncem*

³⁴ Cit. dle: FIALA, Petr. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno: CDK, 2001, str. 34.

³⁵ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 139.

tohoto týdne se začne všechen tento materiál objevovat v denním tisku, do 14 dnů bude vydána „černá kniha“, která odhalí biskupy jako kolaboranty v boji proti vlastnímu národu. Musí být hodnověrná, doložená důkazy, fotokopie atd.“³⁶

Shrneme-li v této fázi vývoj ve vztahu státu a církve, dospějeme k následujícím závěrům: Po únorovém převratu roku 1948 se v Československu ujali vlády komunisté a postupně získali veškerou politickou moc. S nástupem komunistů k moci vyvstala celá řada otázek ohledně budoucího vývoje republiky. Jedna z těchto otázek byla, jakým způsobem se komunisté zachovají k církvím. V teoretické rovině byla totiž svoboda náboženského vyznání a existence svobodné křesťanské církve ve státě, jenž měl být budován v souladu s ateistickou a náboženství nepřátelskou ideologií marxismu-leninismu, nemožná. V Československu se však většina obyvatelstva hlásila k nějaké náboženské církvi. Dvě třetiny všech obyvatel náležely k římskokatolické církvi. Vývoj měl ukázat, do jaké míry se tyto rozpory promítnou do každodenní reality a jak důsledně bude komunistický režim svůj negativní postoj k náboženství a církvím uplatňovat v praxi.

Velmi záhy se ukázalo, že komunisté působení římskokatolické církve, kterou vnímali především jako nebezpečnou politickou opozici, nehodlali v Československu tolerovat. Věrní své ideologii si stanovili za cíl zlikvidování církve a vytvořili strategii, jak tohoto cíle dosáhnout, aniž by si proti sobě poštváli vlastní obyvatelstvo, jehož větší část k této církvi náležela. Tuto strategii pak systematicky realizovali v praxi.

1.5. Reakce katolické církve na společenský vývoj, hlavní vlna represí vůči církvi

O velmi napjaté situaci mezi církví a státem a poměrech, které na přelomu padesátých let v Československu panovaly, vypovídají úryvky ze tří dokumentů vydaných v červnu roku 1949 nejvyššími představiteli katolické církve v Československu. V pastýřském listě „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“, který byl vydán českými a slovenskými biskupy, se o postavení církve na začátku padesátých let dočítáme: „*Stojí tu dnes oloupena, zbavena většiny*

³⁶ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 197.

svobod a práv, zneuctěna, pošpiněna, skrytě i veřejně pronásledována. Jen si všimněte, jak se dnes vede v církvi v Československu? V rozhlase i veřejných projevech je vedena soustavná kampaň proti Sv. Otcí a biskupům, kteří jsou dnes jejími i Bohem stanovenými představiteli.³⁷ Biskupové dále informovali věřící o potírání katolického tisku: „Všechn náboženský tisk až na výjimky zcela bezvýznamné byl zrušen, byly zastaveny i úřední věstníky ordinářů, jež informovaly kněžstvo i o důležitých státních zákonech a nařízeních. Místo nich byl zaveden ministerstvem školství, věd a umění tzv. Věstník katolického duchovenstva, který zdaleka není katolický, poněvadž nemá církevního schválení, je vydáván proti vůli ordinářů a ač je určen katolickým duchovním, je řízen nekatolíky v duchu proticírkevním a snaží se spravovat přímo státními orgány záležitosti zcela církevní a vyřadit tak biskupy z vykonávání jejich pravomoci.“³⁸ Těžkosti provázely i náboženskou výchovu: „Byl dokonce vykonán nátlak na rodiče, aby vzali své děti z církevních škol, a to přímo pod pohružkou existenčních následků. Učitelé náboženství jsou ideově prověřováni a jsou jim dávány směrnice, jak učit náboženství v duchu materialistickém. Jakákoliv náboženská výchova mládeže ve spolcích, v mariánských družinách, v eucharistických kroužcích apod. byla na mnoha místech pod trestními následky zakázána, je soustavně znemožňována tím, že si stát osvojil monopol materialistické školní i mimoškolní výchovy. Taktéž výchova v duchu křesťanském je znemožňována a je považována za téměř ilegální.“³⁹ Celkovou situaci v zemi shrnuli biskupové takto: „Vcelku možno říci, že mimo kostel je každá náboženská činnost již znemožněna do kostela se bojí leckde veřejně jíti, aby nebyli obviňováni z reakce a nehrozila jim ztráta existence.“⁴⁰

Citace z dalšího dokumentu (Zpráva katolického episkopátu o postavení římskokatolické církve v ČSR ke dni 7. června 1949) srovnává činnost státních orgánů s praktikami nacistů a jasně tím vypovídá, za jak závažnou a neutěšenou považovali církevní hodnostáři situaci v Československu: „Ani náboženský život

³⁷ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 173.

³⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 173.

³⁹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 173.

⁴⁰ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 174.

není ušetřen totální kontroly policejních orgánů a jejich pomocných složek, a to takovým způsobem, že i nacistická kontrola během okupace jeví se proti tomu jako pouhý diletantismus.⁴¹

V oběžníku katolickému duchovenstvu, vydaném biskupskou konferencí v Praze v červnu 1949, se dočítáme: „Z těchto fakt jasně vyplývá, že tu nejde už o dohodu mezi Církví a státem, ale o podřízení římskokatolické Církve ideologii, která je protikřesťanská, jež hlásá náboženství marxismem a osobuje pro stát práva i ve věcech svědomí, víry a mravů, což žádný křesťan nemůže uznati.“⁴² Biskupové v tomto oběžníku apelovali na všechny věřící. „Každý český a slovenský katolík si musí uvědomit, že nadešel čas zkoušky, že každý musí dovésti rozpoznati ovce od vlka v rouše beránčím, že v otázce náboženské svobody nemůže býti žádných kompromisů a že je třeba od samého začátku jasného, nesmlouvavého postupu, ježto jde o věčnou spásu každé nesmrtelné duše.“⁴³

Způsob, jakým proti tomuto oběžníku zasáhly státní orgány, je názorným příkladem útlaku katolické církve. Zprávu o něm podává dopis Rudolfa Slánského, tehdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ, určený všem krajským výborům KSČ. Tento dopis instruoval krajské výbory o postupu proti kněžím, kteří v kostele četli oběžník katolických biskupů a ordinářů: „Dne 15. června 1949 byl vydán jménem katolických biskupů a ordinářů ČSR oběžník, adresovaný katolickému duchovenstvu a věřícímu lidu, aby byl čten v kostelích a slavnostech „Božího těla“. Rozšiřování obsahu tohoto oběžníku zakládá skutkovou podstatu § 32 zák. čís. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky.“⁴⁴ Slánský tedy označil šíření tohoto oběžníku za trestný čin. „Proti těm z kněží, kteří přes výstrahu a upozornění veřejných orgánů buď oběžník četli a jeho obsah pobuřujícím způsobem dále vykládali, anebo kteří ho takto vykládali, aniž by jeho přímý obsah četli, a to takovým způsobem, aby přímo znepokojovali katolickou část obyvatelstva a nepravdivé zprávy obsažené v oběžníku provokativně rozšiřovali, projevujiče přitom

⁴¹ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 161.

⁴² Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 264.

⁴³ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 265.

⁴⁴ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 190.

přímo snahu zmařit úsilí státních orgánů a dobrý poměr mezi církví a státem, nebo přitom jinak projeví nepřátelské smýšlení k lidově demokratickému zřízení, budiž podáno trestní oznámení příslušnému soudu podle § 32 zák. č. 231/48 Sb./“⁴⁵

Na počátku padesátých let tedy rozpoutal režim nekompromisní ideologický boj proti všem svým odpůrcům. Obětí tohoto boje se stali i mnozí představitelé církve. Ti nejhůře postižení byli odsouzeni do vězení, někteří z nich dokonce popraveni. Již tak vyhocenou situaci v Československu ještě vyostřila reakce Vatikánu na dění v komunistických státech. Nejvyšší Posvátná Kongregace Sv. Oficia vydala v červenci roku 1949 dekret, který vylučoval všechny šířitele komunistické ideologie z církve: „*Této nejvyšší Posvátné kongregaci byly položeny tyto otázky: 1./ je-li dovoleno dáti se zapsat do komunistických stran a podporovati je; 2./ je-li dovoleno uveřejňovati, rozšiřovati neb čísti knihy, časopisy, noviny neb letáky, které hájí nauku neb praksi komunismu, neb psáti do nich; 3./ zda-li věřící, kteří se dopouštějí vědomě a dobrovolně skutků uvedených ad 1/ a 2/, mohou být připuštěni k Svátostem;*“⁴⁶ Dekret na všechny zmíněné otázky dával zápornou odpověď s vysvětlením: „*komunismus, vskutku, je materialistický a protikřesťanský; komunističtí vedoucí, ačkoli někdy slovy prohlašují, že nepotírají Náboženství, ve skutečnosti však. Naukou o činnosti, se ukazují nepřátelští k Bohu, k skutečnému Náboženství, k Církvi Kristově;*“⁴⁷ Dekret také obsahoval důležité rozhodnutí, že všichni šířitelé a vyznačiči komunismu jsou vyloučeni z katolické církve. Veřejné čtení a šíření tohoto dekretu bylo v Československu považováno za ilegální čin.

Situaci o soudních procesech v Československu proti duchovním přibližuje zpráva ministra Čepičky předsedovi vlády Zápotockému: „*Zatím se situace jeví tak, že na celém území státu je dnes ve vyšetřovací vazbě 67 duchovních, v trestní vazbě 18 duchovních. Od 19.června 1948 do 19.října 1949 bylo vyneseno celkem 84 odsuzujících rozsudků, z toho 46 právoplatných.*“⁴⁸

⁴⁵ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 191.

⁴⁶ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 301.

⁴⁷ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 301.

⁴⁸ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 344.

Příklady některých rozsudků, které byly v padesátých letech nad duchovními vyneseny: „*Státním soudem v Praze byl dne 15. září 1949 pro zločin velezrady odsouzen Theodor F u n k, arcibiskupský rada a vikář zastávající úřad tajemníka arcibiskupa v Olomouci do těžkého žaláře na 10 let. Obžalovaný Funk doznal souhlasně s v vyšetřenými okolnostmi, že na poradách, které byly počátkem srpna 1949 konány na několika poutních místech na Moravě u příležitosti tak zvaných kněžských poutí, rozšiřoval mezi přítomné kněze výtisky ilegálního oběžníku „Výklad dekretu proti bezbožeckým naukám.“⁴⁹ Odsouzen byl také Jan Ludín, administrátor farního úřadu v Bochově: „*Státní soud v Praze po hlavním přelíčení, provedeném dne 13. října, odsoudil Jana L u d í n a, administrátora řím. kat. farního úřadu v Bochově pro zločin velezrady dle §u 1 odst. 1 c/ a přečin pobuřování proti republice podle §u 3 odst. 1 zák. čís. 231/48 Sb. k trestu těžkého žaláře v trvání o s m i let.“⁵⁰ V rozsudku se dále uvádí: „*Trestních činů za vinu mu kladených dopustil se obžalovaný tím, že koncem července 1949 v Bochově vyloučil z katolické církve Josefou Zdvořáčkovou, když se o ní dověděl, že sbírá podpisy pro Katolickou akci a tím, že dne 19. 6. a 26. 6. v kostele v Bochově přečetl pastýřský list štvavého obsahu, k němuž přiložil vlastní štvavý komentář.“⁵¹ Z dobových dokumentů se dočítáme o konkrétních příkladech nejrůznějších přečinů, za které byli různí duchovní z celé republiky trestně stíháni: „*V zákristi kostela rozdával dětem svaté obrázky, na jejichž druhé straně byl text protistátního obsahu.“⁵² „Při bohoslužbách v Karviné četl pastýřské listy.“⁵³ „*Podepsal v září 1949 resoluci proti zákonu o hosp. zabezp. Církvi. Věděl o tom, že kněz Frgal ukrývá u sebe podezřelé*****

⁴⁹ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 345.

⁵⁰ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 359.

⁵¹ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 359.

⁵² Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 335.

⁵³ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 335.

osoby a že má protistátní letáky.⁵⁴ „Pobuřující výrok při kázání v březnu 1950 (proti vládě, proti znárodňování, družstevnictví na vesnici), obhajoba papeže.“⁵⁵

Při vyslýchání a vyšetřování „zločinů“ odpůrců režimu byly mnohdy užívány velmi brutální praktiky. Často byla porušována ústava a lidská práva osob, které byly pro režim nežádoucí a které potřeboval odstranit z veřejného života. Lidé byli souzeni na základě smyšlených obvinění, k jejichž přiznání byli donuceni. Mezi donucovací prostředky patřilo i fyzické a psychické mučení. Svědectví o praktikách režimu přináší například Ludvík Stehlík, dlouholetý kostelník z Babic. Stehlík byl v roce 1951 odsouzen v souvislosti s nechvalně proslulými událostmi, které se odehrály v Babicích: „Zatčené odváželi do želetavského pivovaru, kde byla připravena fackovací garda – židlička a mlácení.“⁵⁶ „Protože jsme přijeli do Želetavy později, unikl jsem fackovací gardě, ale abych nepřišel zkrátka, dostal jsem do hlavy takovou ránu, že mám v ušním bubínku dodnes čtyři díry.“⁵⁷ Atmosféru dalšího výslechu popsal Stehlík následovně: „Strhli mě ze židle a už to šlo, kopance, rány. Kryl jsem si obličej, do břicha a do zad se střefovali nejčastěji. Nechal jsem se tak mlátit tři dny a tři noci, ale nepromluvil jsem, nic jsem neřekl, jenže Plichta už byl zatčený.“⁵⁸ „Když jsme jezdili na vyšetřování, bylo slyšet nárek babického kněze P. Václava Drboly, zatčeného patnáct dní před výstřely ve škole; potřebovali z něj udělat hlavního iniciátora vražd.“ „Jednou v noci mu dali svěráky na všechny prsty na ruku. Šrouby se utáhnou a trvá dost dlouho, než oteklé prsty popraskají. Je to hrůzná bolest. Celou noc bylo slyšet takový nárek, že celý kriminál nespal.“⁵⁹ „Stejně tak byl k smrti utlučen i číhošský kněz Josef Toufar.“⁶⁰ K tomu, jak probíhala v padesátých letech soudní přelíčení případů s politickým podtextem, Stehlík dodává: „Asi dva měsíce před soudem, tedy v září 1951, mi estébák, co nás

⁵⁴ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 337.

⁵⁵ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, str. 339.

⁵⁶ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 142.

⁵⁷ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 142.

⁵⁸ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143.

⁵⁹ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143

⁶⁰ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143

vyšetřoval, donesl papíry a tam bylo všechno napsáno: co bude mluvit předseda soudu, co prokurátor, kolik lidí tam bude, vše popsáno do detailů. Otázky i odpovědi. My jsme se to měli naučit nazpaměť.“⁶¹ „Když mi to vyšetřovatel přinesl, říká: „Když se to naučíte přesně a řeknete to, dostanete u soudu jedenadvacet let! Řeknete si to po svém- a nahoru do špagátu už toho moc není.“⁶²

Světlo do pozadí politických procesů a vynucených přiznání vnesl v uvolněné atmosféře roku 1968 také Gustáv Husák. Jeho svědectví cituje ve své knize publicista a teolog Anton Hlinka: „Podpísal to nie normálny človek, ale utýraná ruina bez schopnosti ovládať svoj rozum, vôľu a zmysel...Lož, výmysel a podvod boli majstrovsky režírované do zápisníc ako nezvratné dôkazy. Lámali sa charaktery ľudí a po zákonoch tejto republiky sa šliapalo ako po hnoji...Sú to nepravdy, polopravdy a hanebne vymýšľané lži. Nejde tu teda o náhodný justičný omyl, ale o vedome organizovaný justičný zločin.“⁶³ Gustáv Husák se v padesátých letech na přípravě politických procesů osobně podílel, později se však režimu znelíbil a sám byl poslán do vězení.

1.6. Akce K a monstrproces s řeholníky

Velmi výrazným zásahem do života církve bylo uzavření mužských (později i ženských) klášterů a potlačení činnosti řeholních řádů. Likvidace klášterů byla dlouhodobě připravovaná akce. Dostala název „Akce K“. Proběhla ve dvou fázích, v dubnu 1950. Předcházela jí široce medializovaný soudní proces s deseti prominentními řeholníky, kteří byli odsouzeni jako velezrádci připravující protistátní kontrarevoluci. Tento proces byl pečlivě načasován. Konal se krátce před provedením „Akce K“. Účelem procesu bylo zdiskreditovat řeholní řády v očích veřejnosti a ospravedlnit tím zábor klášterů.

Monstrproces s řeholníky, „Akce K“ a všeobecná propaganda, která obojí doprovázela, patřily k vrcholům totalitních zásahů vůči církvi. Více se o přípravě o pozadí celé akce dovídáme z dobových dokumentů.

⁶¹ Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 143

⁶² Cit. dle: DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, str. 144

⁶³ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Síla slabých a slabost silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 51.

V zápise ze schůze církevní komise ÚV KSČ (církevní šestky) z 18. ledna 1950 se píše: „Byla dokončena podrobná evidence, podle níž je dnes na území státu celkem 891 klášterů se 14 230 řeholníky. Podle rozhodnutí předsednictva má nyní dojít k soustředění jednotlivých řádů v tzv. centralizačních kláštorech, obsazených naším spolehlivým personálem, kde by byla zaručena kontrola řeholníků a tím znemožněno, aby kláštery byly dále střediskem reakčního kléru, jednak by se tímto opatřením uvolnily budovy pro veřejné účely, školy, internáty atd.“⁶⁴ Dále se v zápise uvádí: „Akci by bylo možno provést několikerým způsobem; buď připravit předem tiskovou a rozhlasovou kampaň, která by odhalila rozvratnickou činnost řádů a připravila veřejné mínění na vlastní zásah, nebo provést zásah jako první a teprve pak jej vysvětlit uveřejněním kompromitujícího materiálu.“⁶⁵ V zápise ze schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 27. února 1950 jsou opět zaznamenány závěry s projednávání „Akce K“: „Akce s kláštery je pozměněna v tom smyslu, že bude zahájena teprve po projednání trestního případu opata Tajovského a Machalky. Soudním procesem, v němž budou kompromitovány řády, bude pak možno zahájit akci proti klášterům.“⁶⁶ V tomto dokumentu se dočítáme i o dalších opatřeních vůči církvím, která předsednictvo projednávalo a která byla později provedena. Výmluvná je také poznámka v zápise o misijní činnosti: „Je třeba zjistit, jak je organizována misijní činnost, misie zakázat a v každém případě znemožnit.“⁶⁷ O přípravě soudního procesu s řeholníky se dočítáme v zápise z porady na ministerstvu spravedlnosti z 25. března 1950: „Procesem a procesním materiálem musí být odhalena nepřátelská politika Vatikánu proti zemím lidové demokracie a Sovětskému svazu a dokumentováno, že řády a kláštery byly přímo zapojeny do této rozvratnické politiky Vatikánu a byly semenišťem protistátních činů. Není možno chápat proces tak, že by v procesu šlo jen o zjištění viny jednotlivých obžalovaných, nýbrž na procesu musí být rozvinuty široce otázky nepřátelské a protilidové politiky Vatikánu, vysoké hierarchie u nás, klášterů a

⁶⁴ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 334.

⁶⁵ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 334.

⁶⁶ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 402.

⁶⁷ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 402.

řádů.⁶⁸ Tento úryvek mimo jiné znovu dokladuje, jak se v padesátých letech zacházelo s právem na spravedlivý proces. Soudy byly vykonavateli vůle vedení KSČ.

K hlavnímu přelíčení v procesu s řeholníky došlo na přelomu března a dubna 1950. Řeholníci byli obžalováni a následně odsouzeni za pokus o rozvracení lidově-demokratického zřízení, spojenectví s nepřátelskými silami, přechovávání zbraní, přípravy protistátního spiknutí a špionáže pro Vatikán. Tresty se pohybovaly od dvou let vězení až po doživotí. Devět řeholníků bylo dohromady odsouzeno na 107 let žaláře, desátý I. Mastyliak dostal doživotí. „*Kdo si ještě nebyl jist, jaký postoj komunistické zřízení vůči náboženství zaujímá, nebylo přesvědčivějšího důkazu než výše uvedených trestů.*“⁶⁹ Kromě prokázání „viny“ jednotlivých řeholníků měl proces také očernit řeholní řády a celou katolickou církev a připravit tak půdu pro následnou „Akci K“.

Osm dní po skončení monstrprocesu s řeholníky vypukla „Akce K“. „*Plán byl připraven natolik podrobně, že na všech místech proběhla akce obdobně. Akce se účastnili příslušníci Bezpečnosti – tedy SNB a StB spolu s oddíly Lidových milic. Kolem půlnoci obsadili budovy klášterů, probudili spící řeholníky, které nechali sbalit si nejnnutnější věci.*“⁷⁰ Řeholníci byli následně převezeni do centralizačních středisek. Násilné vystěhování se netýkalo pouze klášterů, ale také přílehlých zařízení: „*Záborem byly totiž zrušeny rovněž řádové školy a internáty, v lepším případě byly postátněny. V českých zemích nedoprovázela akci K žádná vysvětlovací kampaň či propagace – na rozdíl od předchozího monstrprocesu. Státní moc se zde nesečkala ani s nějakým výrazným odporem věřících. V první etapě se v českých zemích podařilo internovat 876 řeholníků, z toho 67 v Želivu, zásah postihl 75 klášterů.*“⁷¹ O dva týdny později, 27. a 28. dubna 1950 proběhla druhá fáze akce. Během ní bylo stejným způsobem zabráno 69 klášterů. Ani druhá fáze se nesečkala s žádným větším odporem ze strany řeholníků nebo věřících.

⁶⁸ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 419.

⁶⁹ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str.158.

⁷⁰ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 159.

⁷¹ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 160.

Trochu odlišný průběh měla „Akce K“ na Slovensku. Největší rozdíl byl v přístupu obyvatelstva. Na Slovensku zábor klášterů doprovázely na mnoha místech protesty občanů, došlo k několika násilným střetům i menším demonstracím. Přesto se občanům nepodařilo obsazení klášterů úřední mocí zabránit. „*Celková bilance: v obou etapách se v celém Československu akce K dotkla 220 řeholních domů a 2420 řeholníků. V českých zemích šlo o 144 řeholních domů a 1240 řeholníků, z toho 1164 v centralizačních kláštorech a 76 v internačních. Na Slovensku 1180 řeholníků 15 řádů žijících v 76 domech.*“⁷² Centralizační a internační tábory, do kterých byly řeholníci nuceně přestěhováni, byly pod dohledem státu a řeholníci zde měli fakticky stejné podmínky jako ve vězení.

1.7. StB a katolická církev

Na přeměně Československa v totalitní stát měla velkou „zásluhu“ Státní bezpečnost (dále jen StB), která tvořila jednou ze složek Sboru národní bezpečnosti a nejvýstižněji by se dala charakterizovat jako politická policie. Byla jedním z hlavních nástrojů, jimiž si komunistický režim udržoval moc nad svými občany. Policie byla jednou z klíčových složek všech totalitních systémů. Právě prostřednictvím policie mohli představitelé režimu tvrdě potírat opozici a udržovat občany v poslušnosti.

StB se spolupodílela na většině zločinů, které byly za komunismu v Československu páčány. V únoru 1948 režimu dopomohla k moci, po únoru pak vyhledávala, zatýkala a vyslýchala jeho odpůrce. Využívala k tomu všech prostředků, včetně brutálního násilí. V této souvislosti vzpomínám svědectví Ludvíka Stehlíka, které jsem citoval v předchozím textu. Jedním z důležitých odvětví činnosti StB byl boj proti církvi, takže je jasné, že StB asistovala u Akce K, monstrprocesu s řeholníky, organizovala a prováděla zatýkání a vyslýchání kněží a biskupů atd. StB a její činnost patří k nejtemnějším stránkám období komunistické totality. Způsob práce a organizace StB se průběžně měnil, její funkce však zůstávala po celé období komunismu stejná.

⁷² Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 161.

1.8. Proměna společnosti vlivem událostí padesátých let

Události padesátých let měly pochopitelně značný vliv na atmosféru ve společnosti. Politické procesy (s řeholníky, s veterány druhé světové války, s Miladou Horákovou, s Rudolfem Slánským a další), popravy, rozsáhlé zatýkání, to vše vyvolalo vlnu všeobecného strachu. Hlinka atmosféru ve společnosti popisuje následovně: *„Medzitým pokračovali masové zatýkania vplyvných kňazov a katolíckych laikov každého druhu- intelektuálov, politikov, študentov, robotníkov. Sledoval sa tým presný zámer: zbaviť na jednej strane cirkev a národ vodcovských osobností a vylúčiť tak akúkoľvek možnosť kontrarevolúcie a na druhej strane zlomiť schopnosť postaviť sa na odpor verejnej moci. Boli to časy veľkej hrôzy. Nikto si nebol istý, či v noci nezaklopú na jeho dvere a neuvrhnú ho na rok alebo desať rokov do väzenia. Občania, jedno či veriaci alebo neveriaci, sa z tejto psychózy strachu začali zotavovať až v druhej polovici šesťdesiatych rokov. Neistota, strach a úzkosť sa zmocnili všetkých. ... Vznikali pracovné tábory rozličného druhu- od zdraviu nebezpečných jáchymovských uránových baní až po tzv. „preškoľovacie“ tábory. Beštiálna krutosť, s akou sa všade zaobchádzalo s nevinnými ľuďmi, prenikala cez ohrady táborov a múry väzníc a šírila hrôzu medzi občanmi. Chýry o nej neušetrili ani veriacich ani kňazov ani biskupov. Strach precúdil všetkých.“*⁷³

Nebezpečí šikany ze strany státní moci bylo všudypřítomné. Každý, kdo se svým chováním znelíbil režimu, musel počítat s tvrdými postihy. Lidé proto byli na veřejnosti mnohem opatrnější a vyhýbali se aktivitám, jejichž provozování vnímal režim negativně. Velmi tak utrpěl náboženský život, který byl státní mocí bedlivě sledován a při jakémkoliv náznaku odporu tvrdě sankcionován. Hlásit se v padesátých letech ke katolické církvi a žít náboženským životem proto vyžadovalo občanskou statečnost. Represemí padesátých let byl poznamenán i soukromý život doslova každého jednotlivce. *„Odrážalo sa to nielen vo verejnom, ale aj súkromnom živote. Mravy sa stávali čoraz drsnejšie a medziľudské vzťahy – odhliadnuc od najužších priateľov – chladli, plnili sa neúprimnosťou, nedôverou, pretvárkou, ba i oportunistom a nezriedka podvodom a zradou. Podplácanie,*

⁷³ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 85.

*hrozby a vydieranie zo strany Štátnej bezpečnosti postupne privádzali stále väčšie množstvo jednotlivcov k ošklivému remeslu donášačstva. Nikto si nikým nebol istý v úrade, dielni, činžiaku, reštaurácii, športovej hale, ba často ani v rodine. Rodičia sa báli povedať niečo pred deťmi, aby to zradní učitelia z nich v škole dajakým spôsobom nevytiahli.*⁷⁴

1.9. Dopady cirkevné politiky v závislosti na regiónoch

Bouřlivé události padesátých let poznamenaly výrazně celou československou společnost. Vztahovaly se na všechny občany bez výjimky. Přesto nelze říct, že by dopad politické propagandy, represí či proticírkevních opatření byl rovnoměrný a na všechny obyvatele stejný. Důvodem byly rozdílné poměry, které panovaly v jednotlivých regionech.

Československo bylo státem složeným především ze dvou velkých národů: Čechů a Slováků. Historie, kultura i jazyk těchto národů byly v mnohém velmi podobné, avšak nikoliv stejné. Na celostátní úrovni se vzájemné odlišnosti výrazněji neprojevovaly, avšak v rámci jednotlivých regionů existovaly rozdíly.

Kromě odlišné národnosti zde byly i další faktory (hospodářské, demografické, kulturní), které utvářely specifický charakter každého regionu. Výrazný kontrast byl například mezi pohraničím a velkými městy. Pohraniční oblasti byly po nuceném vysídlení části německého a maďarského obyvatelstva velmi řídky obydleny. Velké rozdíly mezi regiony byly v ekonomické vyspělosti. V některých regionech společenské dění ovlivňovala existence dalších menšin (Maďarů, Poláků, Němců).

Odlišnosti se projevovaly i v religiozitě jednotlivých krajů. Na Slovensku a na Moravě byli obyvatelé obecně mnohem více nábožensky založeni než v Čechách. Statisticky se tento fakt projevoval například v počtu věřících chodících do kostela, v počtu dětí navštěvujících hodiny náboženství apod. Odrážel se ale především v praktickém náboženském životě a v reakcích obyvatelstva na církevní politiku státu. Konkrétním příkladem je reakce obyvatel na obsazování klášterů při

⁷⁴ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 97.

„Akci K“. V Čechách vše proběhlo téměř bez odporu občanů, na Slovensku docházelo k nejrůznějším protestním akcím.

Rozdílů mezi kraji si byli vědomi i představitelé KSČ: *„Situaci na Slovensku obšírně zhodnotil s. Široký. Podle jeho názorů byly přehmaty vyvolány tím, že české metody byly mechanicky přenášeny na Slovensko, kde jsou poměry přece jen hodně odlišné... Pokud jde o incidenty, bylo zjištěno, že všechny akce byly omezeny na tři místa: Kysuckou dolinu, Oravu a Spišskou Ves. Politicky je toto zjištění velmi závažné; jsou to kraje kulturně velmi zaostalé a silně bigotní.“*⁷⁵

Rozdíly mezi Českem a Slovenskem a mezi jednotlivými regiony však neznamenaly, že by se někde v Československu podařilo zachovat náboženskou svobodu, nebo že by v některých oblastech církev nebyla pronásledována. Zásluhou celostátní proticírkevní politiky docházelo k útlumu náboženského života na území celé republiky. Statisticky byl tento útlum doložitelný například poklesem veřejných projevů náboženského života (návštěva bohoslužeb, počet dětí přihlášených na náboženství, počet církevních sňatků atd.). V nábožensky více založených regionech však nebyl pokles tak rapidní⁷⁶, neboť náboženské uvědomění obyvatel zde bylo větší a hlouběji zakořeněné. Tyto regiony pak vykazovaly větší odolnost vůči ateizaci a proticírkevním zásahům.

Vzhledem k různorodosti krajů bylo z hlediska vedoucích představitelů KSČ velmi důležité, aby ve všech krajích dobře fungovala místní samospráva. Význam místní samosprávy pro efektivní uplatňování církevní politiky dobře ukazuje dopis z ledna roku 1958 okresního církevního tajemníka z Liptovského Mikuláše. Tento dopis, adresovaný na několik míst (např. Krajský výbor Komunistické strany Slovenska v Žilině či odbor pro věci církevní v Bratislavě), se věnuje plánovaným změnám a reorganizaci Národních výborů. Kromě konkrétních faktických připomínek obsahuje dopis i několik implicitních sdělení vypovídajících o vlivu regionálních záležitostí na účinnost celostátní církevní politiky. Ukazuje, že spolupráce mezi státní správou a samosprávou nebyla vždy zcela efektivní a bezproblémová. Tyto nedůslednosti pomáhali církvi udržovat se i ve velmi pohnuté

⁷⁵ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 198.

⁷⁶ V krátkodobém horizontu docházelo i k dočasným nárůstům projevů náboženského života. Dlouhodobá statistika let 1948-1989 však dokladuje celkově trvalý pokles náboženské aktivity obyvatelstva.

době při životě. Zároveň je však z dopisu patrná velmi tvrdá a nepřátelská rétorika vůči církvi a náboženství, která byla typická pro období padesátých let. Pisatel dopisu se navíc nijak nesnaží - na rozdíl od některých dokumentů určených široké veřejnosti - tuto rétoriku zjemnit frázemi o svobodě vyznání. Dopis rovněž ukazuje, že komunističtí funkcionáři si byli vědomi různé religiozity krajů a nutnosti zaujímat k těmto krajům zvláštní přístup. *„Nie je to dobrá vec po tolkej práci, že celá práca, ktorá bola v minulosti vynaložená na brzdenie a potláčanie náboženstva sa teraz stráca. ... No dnes však, keď všetci farári vidia, že zo strany štátnych orgánov sa činnosť cirkevných odborov rady KNV a činnosť cirkevných tajomníkov ONV podceňuje, myslia, že nastal ich čas a že môžu znovu robiť politiku, aby náš pracujúci ľud nebol spokojný. Je veľmi záhadná vec, že v tak religioznom kraji, ako je kraj žilinský, sa práve prevádza takáto politika a že je to práve jediný žilinský kraj skoro v celej republike, ktorý chce robiť takúto nedôslednú politiku. ... Školstvo musí prevádzať bezohľadný boj proti farárom a ich ideológii. ... Jestli je potrebné, keď to uváži ÚV KSC a vláda ČSR, že treba ešte inštitúcie, ktoré budú farárov usmerňovať, kontrolovať a riadiť, tak nemá význam rušiť cirkevné odbory, ale práve opačne ešte autoritu týchto odborov podporovať a mať väčšiu kontrolu a starosť nad nimi. Ak by však táto cirkevná politika odborov rady KNV a cirkevných tajomníkov mala byť podceňovaná, tak radšej nás všetkých rozpustíte, nech cirkevnú politiku riadia tí, ktorí navrhujú takéto opatrenia a nech za všetky výkyvy, ktoré by v budúcnosti nastali, boli títo ľudia osobne zodpovední a boli s nimi vyvedené dôsledky. Lepšie je kocúra držať za uši dokiaľ nevošiel do špajzu a nie potom chytať ho za chvost, keď zožral všetkú slaninu.“⁷⁷*

Jednotlivé samosprávné celky podávaly pravidelne oficiálnu zprávu o stavu církevních záležitostí a celkovém náboženském dění. Pro ilustraci uvádím úryvek ze *Situační zprávy za II. čtvrtletí 1959* Krajského národního výboru v Českých Budějovicích určené Ministerstvu školství a kultury: *„O činnosti jednotlivých duchovních máme stále nedostatečný přehled vzhledem ke stavu OCT na okresech. Všeobecné poznatky, jak bylo možno zachytit, ukazují, že duchovní těžce nesou atheistickou propagandu, a to hlavně tu, která je prováděna v rozhlasových univerzitách a v denním tisku. Snahou duchovních je, více pronikat mezi lid a*

⁷⁷ Cit dle: Příloha č. 1- Dopis okresního tajemníka- Liptovský Mikuláš, 1958.

„vyvracet“ tvrzení atheistů. ... Do vazby byli vzati za II. čtvrtletí Chramosta z Dubného, který byl odsouzen za pobuřování proti republice k 3 ½ roku vězení, k propadnutí majetku a ztrátě občanských práv na dobu 5 let. ... Dále zemřel farář Tlachna z Čkyně. Na jeho uvolněné místo se hlásil Dr. Pernegr z okresu Příbram. Návštěvou u žadatele bylo zjištěno, že tento nemá poměr ke kapitulárnímu vikáři, že jej neuznává jako ordináře, a proto bylo doporučeno kapitulnímu vikáři, aby jeho žádosti z uvedených důvodů nevyhověl.“⁷⁸

K celkovému přehledu religiozity v závislosti na regionech se vztahuje tabulka na následující straně. Tabulka ukazuje, ve kterých městech byl v daných letech největší zájem o výuku náboženství. Je z ní patrný celkový trend úbytku dětí hlásících se na náboženství. Rovněž z ní lze vyčíst, ve kterých městech byl o výuku náboženství zájem a ve kterých méně. Zájem o výuku náboženství je jedním z důležitých ukazatelů toho, jak je v daném místě chápána důležitost náboženství, tabulka tak poskytuje rámcový přehled o religiozitě jednotlivých měst v daném období.

⁷⁸ Cit dle: Příloha č. 2- Situační zpráva ČB 1959.

Tabulka 1⁷⁹

Podíl dětí (v %) přihlášených k výuce náboženství			
Kraj	školní rok		rozdíl
	1955/56	1956/57	
Praha město	18,30	16,89	-1,41
Praha	33,80	32,26	-1,54
České Budějovice	49,70	46,87	-2,83
Plzeň	33,00	30,95	-2,05
Karlovy Vary	18,30	19,30	+1,00
Ústí nad Labem	17,10	17,30	+0,20
Liberec	14,60	14,60	0
Hradec Králové	40,86	38,39	-2,47
Pardubice	50,20	46,81	-3,39
Jihlava	69,90	68,68	-1,22
Brno	64,80	62,60	-2,20
Olomouc	55,59	54,98	-0,61
Gottwaldov	75,50	75,60	+0,01
Ostrava	57,47	57,48	+0,01
České země celkem	43,20	41,82	-1,38
Bratislava město	39,71	39,56	-0,15
Bratislava kraj	69,04	69,13	+0,09
Banská Bystrica	60,90	60,79	-0,11
Košice	52,58	55,20	+2,70
Nitra	65,78	65,88	+0,10
Prešov	46,42	52,70	+6,46
Žilina	73,53	71,97	-1,44
Slovensko celkem	61,29	62,83	+1,54
Československo celkem	48,60	48,22	-0,38

1.10. Vztah Vatikánu a Československa po roce 1948

Vzhledem k ateistické povaze vládnoucího režimu v Československu a vzhledem ke krokům, jaké podnikal vůči katolické církvi, se diplomatické vztahy Československa a Vatikánu po únoru 1948 velmi zhoršily. Vatikán byl pro představitele komunistického režimu nepřátelským státem. Proto chtěli komunisté katolickou církev v Československu od Vatikánu zcela izolovat: „*Jejich konečným cílem, v jehož dosažení nejvyšší komunističtí funkcionáři věřili po celých pět poúnorových let, byla nezávislá národní katolická církev, zcela odtržená od*

⁷⁹ Cit. dle: KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948-1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, str. 229.

Vatikánu.⁸⁰ Z tohoto důvodu režim také založil Katolickou akci. Katolická akce byla prorežimní organizace, jejímiž členy byly mimo jiné tzv. vlastenečtí kněží, tedy kněží, kteří byli loajální vůči komunistickému režimu a byli ochotní s ním spolupracovat. Název byl zvolen záměrně a měl oklamat věřící, původní Katolická akce byla totiž katolickým sdružením. Režim chtěl pomocí své Katolické akce rozštěpit církve. Dlouhodobá strategie byla zapudit vzpurné duchovní a naopak podporovat duchovní, kteří spolupracují s režimem. Ti se měli dostat do čela církve a církve by se tak časem stala režimu oddanou. Všichni členové Katolické akce však byli rozhodnutím Vatikánu (Decretum schismatica „Actio catholica“ in Cecoslovachia damnatur)⁸¹, které později potvrdili i českoslovenští biskupové, exkomunikováni. „Hrozba nejvyššího církevního trestu vedla k rychlému opadnutí ochoty zúčastněných celou akci podporovat a ta vcelku rychle zmizela ze světa.“⁸² Exkomunikace Katolické akce Vatikánem však ještě více zhoršila jeho vztahy s Československem. Definitivně se vzájemné vztahy zprětrhaly poté, co Svátý stolec vydal již vzpomínaný exkomunikační dekret, kterým vyloučil z církve všechny členy komunistických stran a šířitele komunistické ideologie. „O dekretu široce a nenávistně informoval denní tisk a útoky proti „středověké“ církvi, řízené zájmy amerického imperialismu, připravily půdu pro další kroky k izolaci církve. Na základě žádosti československých úřadů opustil 13. července 1949 Československo chargé d'affaires G. Verolino a stranické vedení rozhodlo o postupném přerušení diplomatického styku s Vatikánem. Verolinem jmenovaný zástupce, Ottavio de Liva, do té doby tajemník internunciatury, nebyl československým vedením akceptován a jednání o řádném nástupci byla neustále protahována. De Liva ve svém provizorním postavení vydržel necelý rok. V souvislosti s provokací StB kolem tzv. číhošťského zázraku⁸³ vyvolala církevní šestka KSČ propagandistickou kampaň proti Vatikánu a de Livovi osobně, zakončenou protestní nótou požadující jeho

⁸⁰ Cit. dle: BULÍNOVÁ, Marie a kol. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, str. 6.

⁸¹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 16.

⁸² Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 17.

⁸³ Číhošťský zázrak- V roce 1949 se při kázání kněze Josefa Toufara před zraky věřících několikrát pohnul kříž na oltáři ze strany na stranu. Dodnes není jasné, čím byl pohyb způsoben. StB využila tuto událost propagandisticky. Toufar byl obviněn z úmyslného klamání věřících a umlácen při následných výsleších k smrti.

odchod do tří dnů. 16. března 1950 opustil Ottavio de Liva Československo („vyhnán jako pes“) a Vatikán se pokusil dosáhnout udělení víza pro nového zástupce. Československo však odvolalo svého velvyslance při Vatikánu Ilju Ratha „ke konzultacím“ a přes urgence Vatikánu udělení vstupního víza novému nunciovi neustále odkládalo. Vzájemné diplomatické vztahy tak zůstaly na mrtvém bodě, formálně sice nepřerušené, prakticky však nenaplňované. Přímý styk s Vatikánem se bez ohledu na církevní právo stal trestným činem.“⁸⁴ K obnovení kontaktu mezi oběma státy došlo až v roce 1963. Po třináct let tedy mezi Československem a Vatikánem neprobíhala žádná jednání a katolická církev v Československu se tak ocitla ve velké izolaci.

2. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1960-1970

Začátkem šedesátých let nastalo v celém veřejném životě v Československu částečné uvolnění. Zároveň je však potřeba dodat, že se stále jednalo o období totality a velké nesvobody. Někteří historikové upozorňují na to, že šedesátá léta jsou často vnímána jako období, kdy došlo k výrazné demokratizaci poměrů. Je skutečností, že některé události šedesátých let podobným interpretacím nahrávají. Chápat však šedesátá léta jako období svobody by bylo značně zavádějící a zkreslující. Realita i přes některé pozitivní změny takto příznivá nebyla.

Částečné uvolnění společenských poměrů zapříčinila smrt Stalina, nejvyššího představitele SSSR, a postupné přehodnocení jeho kultu osobnosti. Právě Stalin byl hlavním iniciátorem tvrdého teroru, který se pak pod jeho nátlakem šířil do ostatních komunistických států Evropy včetně Československa. Krátce po jeho smrti zemřel také československý prezident Gottwald, který byl rovněž symbolem kruté politiky padesátých let. Důležitým momentem bylo také povstání lidu v Maďarsku v roce 1956. Toto povstání bylo sice krvavě potlačeno, ale všichni političtí představitelé v komunistických státech si uvědomili, že přílišný teror vůči vlastním občanům by se mohl časem obrátit proti nim. Proto v Československu ubylo politických procesů a zatýkání občanů z politických důvodů. Jinak se ale

⁸⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 18.

situace v zemi nezměnila. Církev zůstávala nadále v nemilosti, ubylo pouze drastických opatření vůči ní. V roce 1956 byl zrušen Úřad pro věci církevní, jehož pravomoci převzal Sekretariát pro věci církevní ministerstva kultury.

Mezi nejvýznamnější události šedesátých let, které ovlivnily vztah církve a státu se řadí květnová amnestie roku 1960, obnovení československo-vatikánských jednání, schválení nové ústavy, II. vatikánský koncil a z něho pramenící změny v církvi a především pak vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

2.1. Amnestie 1960, situace v katolické církvi na začátku šedesátých let

Prvním signálem možného zlepšení postavení církve ve státě byla amnestie, kterou v květnu 1960 vyhlásil prezident Antonín Novotný u příležitosti oslav patnáctého výročí konce druhé světové války. Při této amnestii byla propuštěna velká část politických vězňů, mezi nimiž bylo i mnoho kněží a lidí, kteří byli odsouzeni z náboženských důvodů. Kněží se však nesměli vrátit k duchovní činnosti, byli zařazeni do průmyslové výroby jako nekvalifikovaní dělníci. Amnestie se nevztahovala na všechny, někteří političtí vězni propuštěni nebyli. V oficiálním zdůvodnění amnestie se uvádělo: „...*neotřesitelná síla a pevnost našeho socialistického zřízení – jakož i jeho humanismus, velká důvěra, kterou má Komunistická strana Československa a socialistický stát mezi pracujícími – umožňují, aby osobám, které se dopustily v minulosti závažných trestných činů směřujících proti politickým a hospodářským základům naší republiky, byla dána příležitost odčinit svou vinu před lidmi poctivou prací...*“⁸⁵ Amnestie znamenala pro mnoho odsouzených návrat z vězení, měla však také propagační charakter. Svědčí o tom fakt, že ve stejné době, kdy amnestie probíhala, probíhaly současně další politické procesy s náboženskými aktivisty. K dalším větším amnestiím došlo v letech 1962 a 1965.

Amnestie byla náznakem toho, že by ve vztahu mezi státem a církví i v celé společnosti mohlo dojít k celkovému uvolnění poměrů. „*Určitá, sotva badatelná liberalizácia si začala razit' cestu, hoci vtedy ešte nik netušil, kam vyústi.*“⁸⁶

⁸⁵ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 40.

⁸⁶ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 107.

Celková situace církve však zůstávala nadále velmi tristní. „*Patnáct let po únorové změně režimu, na počátku roku 1963, byl vnější obraz církve oproti stavu z roku 1950 svým způsobem ještě neveselejší. Z třinácti československých diecézí byly státem respektovaným biskupem spravovány pouze tři slovenské, ostatní řídili kapitulní vikáři (nejméně v jednom případě kapitulní vikář exkomunikovaný). Z tří teologických fakult a dvanácti kněžských seminářů zůstaly pouze dvě bohoslovecké fakulty se seminářem, na kterých studovalo 138 bohoslovců (takřka osmkrát méně než v roce 1950). Z třiceti nakladatelství, vydávajících přes dvě desítky periodik, zůstala pouhá, navíc prorežimní dvojice Katolické noviny a Duchovní pastýř, tištěná v české a slovenské verzi. Z více než patnácti a půl tisíce řeholníků a řeholnic pracovalo 8730 řeholnic ve státních sociálních ústavech a nemocnicích, řeholníci pak možnost zasvěceného života ztratili úplně, část z nich alespoň působila v běžné duchovní správě. Korunou nemorálnosti poměrů bylo předsednictví suspendovaného kněze Josefa Plojhara v čele Celostátní mírového výboru katolického duchovenstva.*

Československá katolická církev tak do šedesátých let vstupovala:

- *bez kontaktu se světovou církví a bez legálního spojení s papežem a římskou kurií;*
- *se vzájemnou izolací církevní hierarchie, zčásti vězněné a internované, zčásti kontrolované prostřednictvím státních zmocněnců na konzistořích, cenzurou korespondence i návštěv;*
- *bez praktické možnosti svobodné pastorace a bez vlivu církve na rozmístění kněží;*
- *s okleštěným vzděláváním kněží (oba státní semináře vznikly proti vůli církve), jehož odborná i výchovná úroveň vzbuzovala pochybnosti;*
- *bez církevního laického vzdělávání (s výjimkou omezené možnosti výuky náboženství na základních školách), kdy jakákoli organizovaná laická činnost včetně společné modlitby byla považována za protiprávní;*
- *s tristním stavem ve vedení jednotlivých diecézí, v nichž byli biskupové nahrazováni kapitulními vikáři, což odporovalo církevním zákonům i potřebám církve (z pohledu církve nelze biskupa dlouhodobě nahrazovat) ;*

- s ubohými publikačními možnostmi a zcela nesvobodným tiskem.“⁸⁷

2.2. Významné události ve vztahu státu a katolické církve v šedesátých letech

V červenci roku 1960 byla v Československu schválena nová ústava. Byl do ní zařazen i zcela unikátní článek 4 potvrzující svrchovanou politickou moc KSČ: „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejuvědomilejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“⁸⁸ V článku 16 bylo opět zdůrazněno, podle jaké ideologie se řídí dění ve společnosti: „*Veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru, marxismu-leninismu, a v těsném spojení se životem a prací lidu.*“⁸⁹ Z hlediska církve tedy nová ústava nepředstavovala žádnou změnu, naopak posvětila stávající uspořádání.

Významnou událostí šedesátých let, která dávala určitou naději, že pro církev nastává příznivější období, bylo obnovení diplomatických jednání mezi Československem a Vatikánem. Podnět k obnovení vzájemných styků vzešel ze strany Vatikánu, Československo jej přijalo. „*Hlavím impulsem pro obnovení rozhovorů, které pak již (pouze s kratšími přestávkami) trvaly další více než čtvrtstoletí – do pádu komunistického režimu, byl zájem Vatikánu o účast alespoň jednoho biskupa z Československa na II. vatikánském koncilu. Obnova jednání byla umožněna mj. výměnou na Petrově stolci, kdy na místo komunisty celého světa nenáviděného Pia XII. (1939-1958) nastoupil v roce 1958 smířlivější Jan XXIII. (1958-1963). S jeho jménem, a především pak s jeho nástupcem Pavlem VI. (1963-1978) je spojeno období tzv. vatikánské Ostpolitik. Ke změně došlo (kromě posunu v akcentování určitých ideových východisek) mj. i pod vlivem přesvědčení, že komunistické režimy jsou ustálené a trvalé, „a proto je Vatikán ochoten s nimi jednat.“*⁹⁰ Již nešlo spoléhat na to, že se komunistický režim v Československu

⁸⁷ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 21.

⁸⁸ Cit. dle: FLEGL, Vladimír. *Ústava ČSSR*. Praha: Orbis Edice Socialistická státní politika, 1972, str. 49.

⁸⁹ Cit. dle: FLEGL, Vladimír. *Ústava ČSSR*. Praha: Orbis Edice Socialistická státní politika, 1972, str. 54.

⁹⁰ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 41.

dlouho neudrží, jako tomu mnozí věřili ještě na začátku padesátých let. Církev v Československu byla zdecimovaná a v izolaci. Pomoc potřebovala, proto bylo z pohledu Vatikánu nutné jednání obnovit, přestože se jednalo o jednání s představiteli ateistického totalitního režimu. Bodů k projednání měl Vatikán celou řadu: úprava církevní správy, obsazení diecézí biskupy nebo apoštolskými administrátory, volný styk ordinářů s Vatikánem, úprava výchovy kněžského dorostu, výuka náboženství v kostelích a na farách. „*Tou nejdůležitější otázkou byl pro něj celý právní rámec života církve a charakter československých církevních zákonů.*“⁹¹ Vatikán se chtěl pokusit přimět československou stranu k úpravě stávajících zákonů, které církvi v Československu naprosto svazovaly ruce.

Snaha o obnovení jednání ze strany Vatikánu byla poměrně logická. Nabízí se však otázka, co si od obnovení vzájemných jednání slibovali představitelé Československa. Československá vláda sledovala pochopitelně úplně jiné cíle. Dospěla nicméně k názoru, že i pro ni by mohlo být obnovení diplomatických vztahů výhodné. Historik Stanislav Balík popisuje hlavní důvod: „*K jednání režim přistoupil především z důvodů zlepšení vlastní mezinárodní prestiže.*“⁹² Stejný názor zastává i historik Karel Kaplan, který o rozhodování československých politiků v této záležitosti píše: „*Pro rozhovory s Vatikánem se rozhodli zejména či pouze z mezinárodně politických důvodů a upozorňovali na možné vnitropolitické důsledky vyvolané přílišnými ústupky vatikánským požadavkům.*“⁹³ Kromě vylepšení mezinárodně politické situace Československa zde bylo ještě několik dílčích důvodů, které vedly vládu k obnovení jednání: „*Důvodem, proč rozhovory vést, byla podle ministerstva možnost získat ještě širší vliv na složení nejvyšší církevní hierarchie v zemi a ukončit letitý problém- nejasný osud arcibiskupa Berana, jehož internaci začínala i státní správa vnímat jako příliš improvizované řešení. Vatikán tak mohl svým vlivem (z obavy, aby jednání nerozbil) přimět arcibiskupa k ústupkům a dohodě, k níž by jinak nepřistoupil. Navíc existovala možnost, že jednání by mohla vést k upevnění pozice „loajálního“ kněžstva. Prosazení kapitulních vikářů do biskupských funkcí by zřetelně demonstrovalo, že*

⁹¹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 26.

⁹² Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 41.

⁹³ Cit. dle: KAPLAN, Karel. *Těžká cesta*. Brno: CDK, 2001, str. 12.

*cesta ke kariéře vede v československých poměrech pouze přes naprostou loajalitu vůči režimu.“*⁹⁴ Na základě těchto důvodů tedy československá vláda přijala nabídku k obnovení rozhovorů. *„Ruku v ruce s tímto nástinem strategie vyjednávání byla odmítnuta ostatní Vatikánem nanášená témata- změna výchovy kněžského dorostu, uvolnění dozoru nad výukou náboženství, volnější kontakt mezi ordináři a Vatikánem, navázání přímých diplomatických vztahů a znovuotevření internunciatury v Praze.“*⁹⁵ K prvnímu obnovenému jednání na vládní úrovni došlo po třinácti letech v květnu roku 1963 v Praze. Žádné výraznější výsledky však jednání mezi Vatikánem a Československem nepřinesla. Vzhledem k popsané strategii, s jakou československá strana k jednáním přistupovala, to není nijak překvapivé. Neměla v plánu usnadňovat církvi život.

V letech 1962-1965 se konal II. vatikánský koncil katolické církve. Pro světovou katolickou církev byl tento koncil jednou z největších událostí 20. století. Přinesl řadu změn, které se promítly do liturgie, teologie i dogmatiky. Celkově jej lze proto shrnout jako koncil reformní, protože církev v mnoha ohledech modernizoval. Nejdůležitější změny, které koncil přinesl, popisuje Stanislav Balík: *„Posoudit II. vatikánský sněm není snadné. Snad by se ale dalo spolu s Hansem Küngem říci, že se jednalo o zásadní mezník, který změnil stávající církevní „paradigma“, a to zejména ve dvou bodech. Tím, že uznal katolickou spoluvinu na rozdělení církve, nutnost neustálého reformování sebe sama, potřebu se více orientovat na Bibli a její studium a umožněním slavení bohoslužeb v národním jazyce do značné míry akceptoval paradigma „reformační“. Druhým zásadním bodem zlomu byla akceptace moderní doby, čímž se myslí uznání svobody svědomí, přiznání podílu na antisemitismu předcházejících epoch, konstruktivní postoj vůči nekřesťanským náboženstvím a v neposlední řadě pozitivnější vztah k modernímu pokroku a sekulárnímu světu, tj. i k moderní vědě a demokracii. Podle Künga je též velmi významné, že sněm kritizoval „klerikální, zjuridizovaný a triumfalistický obraz církve“ a že se jej snažil překonat – mimo jiné vytvořením klíčového obrazu církve jako „božího lidu“, který je ve světě neustále na cestě, je v podstatě*

⁹⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 24.

⁹⁵ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 24.

*poutnickým lidem, který je schopen obrácení a pokání.*⁹⁶ Usnesení a závěry koncilu se samozřejmě vztahovaly i na katolickou církev v Československu. Vzhledem k politické situaci československá katolická církev nemohla do dění koncilu příliš zasáhnout. Spíše jen pasivně přijala jeho závěry. Ucelenější přenesení koncilních reforem do praxe mohlo navíc proběhnout až v roce 1968, kdy se změnila atmosféra v celé československé společnosti. Teprve poté bylo možno navázat v potřebném rozsahu kontakt s Vatikánem a vést otevřený dialog, což bylo pro seriózní reflexi koncilu v československé církvi nezbytné.

I přes složitou politickou situaci vatikánský koncil neproběhnul bez zastoupení československých biskupů. Účast biskupů ze zemí východního bloku byla vzhledem k mezinárodní politické situaci velmi žádoucí, neboť koncil se kromě liturgických a ryze interních záležitostí církve zabíral i velmi aktuální otázkou vztahu církve vůči světu a problémem církve v socialistických státech. Postavení církve v zemích východního bloku bylo palčivým problémem. Biskupové těchto zemí byli tedy na koncilu obzvláště potřební: *„Vatikánská diplomacie pak vyvinula nemalé úsilí k tomu, aby ekumenický charakter koncilu podtrhla i účast biskupů ze sovětského bloku.*⁹⁷ Podařilo se to jen částečně, například biskupové Rumunska či Albánie se nemohli zúčastnit. V Československu byl souhlas k účasti udělen třem biskupům (Ambróz Lazík, Eduard Nécsey a Robert Pobožný). V československé delegaci byl i tajně vysvěcený biskup Tomášek, který však v té době neměl k výkonu biskupské funkce státní souhlas. *„Přítomnost československých biskupů v Římě a možnost jejich přímého dialogu s nejvyššími vatikánskými představiteli vytvořila vhodné prostředí pro částečné zorientování Vatikánu v situaci v ČSSR a zároveň posloužila k přímé nabídce jednání československé vládě.*⁹⁸ Konání vatikánského koncilu tedy nepřímo přispělo k obnovení československo-vatikánských jednání.

Šedesátá léta bývají často vnímána jako období, ve kterém docházelo k postupnému uvolňování společenských poměrů. Je skutečností, že v šedesátých

⁹⁶ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 286.

⁹⁷ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 23.

⁹⁸ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 23.

letech opravdu došlo k poklesu brutality ze strany státní moci, což lze chápat jako výraz určité liberalizace. Na druhou stranu komunistický režim se v zemi stabilizoval, drastické metody proto již komunisté k udržení moci tolik nepotřebovali. O tom, že politické cíle KSČ a její záměry s církví se nijak nezměnily, svědčí *Plán hlavních církevně politických úkolů pro národní výbory v roce 1961*. V tomto dokumentu adresovanému národním výborům jsou popisovány zásady, které mají být dodržovány v praktické církevní politice. Mezi tyto zásady patřilo: „*Skoncovat s nesprávnou praxí, která vedla k tomu, že církevní politika byla podceňována a že dozor státní správy nad církvemi, zvláště na ONV (okresní národní výbor- pozn. autora) byl oslaben. Zajistit, aby funkce OCT (okresní církevní tajemník- pozn. autora) byla na všech okresech obsazena politicky vyspělým pracovníkem. ... Věnovat zvýšenou pozornost snahám duchovních o rozšiřování vlivu na děti a mládež a veškeré práci církví s mládeží vůbec. Nedopustit, aby u kostela byly vytvářeny neúměrně početné sbory ministrantů, omezovat všechny formy práce církví s mládeží a zvláště pak nedopustit organizování zájmových kroužků mládeže a organizování výuky náboženství mimo školu. ... Soustavně prověřovat hlavní ukazatele religiozity a výsledků vhodně využívat k dalšímu oslabování vlivu církve, poměrnému snižování počtu duchovních a v souladu s tím i mzdových fondů...“⁹⁹ Síla komunistického režimu neslábla. Stále se jednalo o období totality, což můžeme dobře vidět také na příkladu řeholníků, který popisuje historik Balík: „*Na základě amnestie se řeholníci vraceli z vězení, přirozeně ne do řádů, ale do civilu. Všeobecně se má za to, že tímto aktem začala i v politické oblasti „zlatá léta šedesátá“, doba velkého uvolnění, téměř svobody. Není asi většího mýtu týkajícího se doby komunistické vlády v Československu a lze to vhodně ilustrovat právě na příkladu mužských řeholí. Již v roce 1959 začala velká vlna zatýkání řeholníků, která trvala až do roku 1962. Šlo již o třetí velkou vlnu soudní perzekuce řeholníků – první se odehrála na počátku padesátých let, druhá vzápětí po roce 1956 a třetí na začátku let šedesátých. Dlužno podotknout, že právě ona třetí vlna, v éře tzv. umírněného socialismu, byla nejmasovější. Během ní se ocitly ve vězení desítky řeholníků.“¹⁰⁰**

⁹⁹ Cit. dle: Příloha č. 3- Plán hlavních církevně politických úkolů pro národní výbory 1961.

¹⁰⁰ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 173.

Dalším příkladem, který ukazuje, že o šedesátých letech rozhodně nemůžeme hovořit jako o období svobody, je poměrně neznámá kauza údajně ilegální křesťanskodemokratické strany. Necelé dva roky po květnové amnestii z roku 1960 stanulo před krajským soudem 31 obžalovaných, kteří byli souzeni za údajnou přípravu ilegální křesťanskodemokratické strany. S výjimkou dvou se jednalo o amnestované politické vězně. Opět se jednalo o zinscenovaný proces, během něž byli obžalovaní souzeni na základě vykonstruovaných a smyšlených „důkazů“. *„Přinejmenším u čtyř z nich – Alois Janáček, Jaroslav Curha st., Jiří Pokorný a Nina Svobodová – bylo o pozdějším uvěznění fakticky rozhodnuto již ve chvíli amnestie. Všichni ostatní byli odsouzeni pouze proto, že bylo zapotřebí „dokázat“ budování sítě křesťanskodemokratické strany, jak ji StB v roce 1960 vyfabulovala.“*¹⁰¹ Tyto příklady dokládají, že šedesátá léta byla pořád obdobím nesvobody. Ke skutečnému uvolnění poměrů a demokratizaci společnosti došlo až v roce 1968.

2.3. Skrytá církev

Izolace církve od jejího vedení ve Vatikánu a násilné potlačování církevního života ze strany státu vedlo k postupnému vytvoření tzv. skryté církve. *„Stručně ji lze definovat jako soubor v podstatě roztržitých individuálních snah prolomit bariéry režimem umožňovaného života z víry v konspiračních podmínkách a na nejrůznější úrovni-od výuky náboženství po „nelegální“ svěcení biskupů a kněží.“*¹⁰² Veškeré tyto snahy byly samozřejmě protizákonné. Všem, kdo provozovali tajně náboženskou činnost, kněžím i laikům, hrozilo vězení. Lidé, kterým nebyl lhostejný osud církve a křesťanské víry v Československu a kteří chtěli žít plnohodnotným náboženským životem, však mnohdy neměli jinou možnost než částečně přejít do ilegality. Oficiálně povolené náboženské aktivity byly velmi omezené, rozvíjení tajných aktivit tedy bylo tedy poměrně přirozenou reakcí utiskovaných obyvatel na daný stav věcí.

¹⁰¹ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 206.

¹⁰² Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 20.

Historicky zmapovat existenci a fungování skryté církve není snadný úkol. Jelikož musela svoji činnost tajit, neexistuje o ní příliš mnoho písemných záznamů.

Na strukturu skryté církve lze pohlížet ve dvou rovinách: „V širším pojetí se termínem skrytá církev rozumí vše, co bylo v době komunistické diktatury konáno v rámci katolické církve bez vědomí státních úřadů. V takto obecném vymezení pak tento pojem zahrnuje nejen konkrétní ilegální strukturu nebo působení tajně vysvěcených kněží, ale také existenci nejrůznějších společenství, rozvíjení řádového života, které bylo v totalitním systému zakázáno, působení oficiálních kněží bez státního souhlasu, všechny církevní aktivity, jež byly konány bez povolení komunistických orgánů apod. Přesnějším výrazem pro širší chápání pojmu skrytá církev by zřejmě bylo vyjádření „skrytý život církve.“

(2.) Užší pojetí přisuzuje pojmu skrytá církev konkrétnější význam a rozumí jím především vytváření neoficiální církevní struktury a přípravu a působení tajných kněží. Pod tento pojem lze zahrnout jednak hierarchicky vytvářená společenství s vlastními biskupy, ale také skupiny, které organizovaly studium kandidátů kněžství a zprostředkovávaly jejich tajná svěcení v zahraničí. Popisnějším vyjádřením by v tomto případě mohlo být označení „skryté církevní struktury.“¹⁰³

Činnost podzemní církve v Československu, především pak snaha o vytváření oné neoficiální církevní struktury, je úzce spjata s osobností biskupa Felixe Davídka, který se ve skryté církvi významně angažoval. Na vytváření tajné církve začal pracovat po propuštění z vězení, kde strávil 14 let za „velezradu“. „Záhy po svém návratu začal aktivně realizovat svůj program. Již druhý den po příchodu z vězení se obrátil na Ludmilu Javorcovou, s jejíž rodinou se už od dětství znal. S její pomocí kolem sebe postupně shromažďoval okruh spolupracovníků, jenž tvořili katolíci, kteří byli v padesátých letech vyloučeni z teologických učilišť a měli nedokončená studia. Také se orientoval na ty, kteří se chtěli stát kněžími, ale nevstoupili do litoměřického semináře na základě vatikánského rozhodnutí o studiu teologie v Československu a vzhledem k odmítavému stanovisku českých biskupů k jedinému teologickému učilišti v Litoměřicích. Davídek se však snažil zapojit do práce v podzemí i laiky.“¹⁰⁴ Snahou Davídka bylo vytvořit tajnou vzdělávací

¹⁰³ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 11.

¹⁰⁴ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 60.

instituci, která by alespoň částečně kompenzovala nedostatek těch oficiálních: „*Davídek se znovu pokusil navázat na myšlenku katolické univerzity a vytvořit vzdělávací skupinu, která by nahrazovala nedostatky státem kontrolovaných škol.*“¹⁰⁵ Tento cíl se mu do určité míry podařilo naplnit. „*V druhé polovině šedesátých let měl již Davídek se svými spolupracovníky vypracován systém studia, jehož součástí se staly pravidelné večerní a víkendové semináře.*“¹⁰⁶ Skupin skryté církve působilo v Československu více, často pracovaly nezávisle na sobě a o své existenci vzájemně nevěděly. Jednalo o protizákonnou činnost, všichni tedy museli zachovávat opatrnost. Rozsáhlejší spolupráce proto nebyla možná.

Skrytá církev a veškerá neoficiální (tudíž nezákonná) náboženská činnost duchovních i laiků má nespornou zásluhu na tom, že se katolické církvi v Československu dařilo přežít i v období totality.

2.4. Rok 1968

Rok 1968 přinesl církvi naději. Atmosféra ve společnosti se změnila. Stále častěji se ozývaly hlasy volající po svobodě a demokracii, dokonce i mezi představiteli KSČ. Zdálo se, že období útlaku a nesvobody se chýlí ke konci. Mnohé věci se začaly vracet do stavu, ve kterém se nacházely před únorovou revolucí roku 1948.

Obrodný proces, který ve společnosti nastal, byl nadějí i pro církev. Nadějí, že přestane být pronásledována a že po dvaceti letech opět nastane skutečná náboženská svoboda. Tuto naději vyjadřoval i pastýřský list biskupa Tomáška, který byl v březnu 1968 čten v kostelích po celé republice. Tomášek v něm vyjadřoval víru v lepší budoucnost církve i celé společnosti. Děkoval všem, kteří zůstali církvi a křesťanství věrní v dobách pronásledování, a vyzýval je, aby se aktivně zapojili do obnovy církve a celé společnosti. Zároveň se však distancoval od všech, kteří svým jednáním církev záměrně poškodili: „*Vím, jak čekáte na má slova nyní, ve chvíli hlubokého předělu v životě celé naší společnosti. ... Jsem šťasten, že dnes mohu předstoupit před Vás a poděkovat Vám, že jste vytrvali ve víře, že jste zůstali věrní svým pravým pastýřům, ve zkouškách nezatrpkli a zachovali si svěžest křesťanství.*“

¹⁰⁵ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 61.

¹⁰⁶ Cit. dle: FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: CDK, 1999, str. 62.

*...distancujeme se od lidí, kteří po dlouhá léta zasahovali do práv biskupů, chtěli mluvit Vaším jménem a tím škodili církvi, ale i státu víc než se zdá na první pohled. ... Čeká nás velká práce. Naším úkolem nebude snad jen obnovit všechno to, co jsme měli před dvaceti lety. ... Dosud jsme byli izolováni, nastává čas sblížení. Předpokládejme jedni u druhých dobrou vůli, poznávejme se navzájem v Kristu, hledejme jednotu.*¹⁰⁷ Pro zlepšení celkové situace církve bylo nezbytné provést výrazné změny především na celostátní úrovni. Biskupové proto apelovali u vedoucích představitelů státu. *„Přesným shrnutím nejnmutnějších požadavků se pak stal dopis československých biskupů vládě ČSSR, který v devíti bodech charakterizoval právně a lidsky neudržitelné poměry církevní politiky a nastínil vhodná řešení. Dopis, odeslaný 25. března, požadoval: uzavření právní dohody se Svatým stolicí o životě církvi v ČSSR, znovunastolení biskupů do jejich úřadů a umožnění činnosti biskupské konference, zrušení právních překážek pro svobodnou pastorační činnost, umožnění činnosti řádů a kongregací, obnovení práv řeckokatolické církve, nápravu křivd u obětí protináboženské perzekuce, svobodnou výuku náboženství, přístup do veřejných médií a povolení pastorace ve věznicích, nemocnicích a ústavech sociální péče.*¹⁰⁸

Většina z bodů, které biskupové v dopise přednesli, se nedočkala úplného vyřešení, přesto rok 1968 přinesl mnohé změny, které postavení církve dočasně zlepšily. Zaniklo Mírové hnutí katolických duchovních, které v předešlých letech sloužilo režimu a mezi věřícími bylo vnímáno jako kolaborantské. Státem dosazené vedení České katolické charity, Spolku svatého Vojtěcha, Katolických novin a časopisu Duchovní pastýř rezignovalo. Rezignoval také Karel Hruza, ředitel Sekretariátu pro věci církevní (Ministerstva kultury a informací), který se v předešlých letech výrazně podílel na šikanování církve a byl jakýmsi symbolem perzekuce církve. Stát začal prostřednictvím církevního sekretariátu vyjednávat s představiteli řeholních řádů o zrušení protiprávních omezení řádového života. *„Vyžádané posudky a expertizy v létě 1968 doložily protiprávnost likvidace řeholí,*

¹⁰⁷ Cit. dle: Příloha č. 4- Pastýřský list biskupa Tomáška.

¹⁰⁸ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 32.

*přiznaly nezákonnost internací i zabavení majetku.*¹⁰⁹ Všechny tyto události se zdály být novým počátkem demokratického Československa a svobodného fungování církve.

Pražské jaro a veškeré společenské dění s ním spojené, včetně otevřené kritiky KSČ a snah o její reformaci, bylo však nepříznivě vnímáno v SSSR. SSSR se nehodlal vzdát svého vlivu, který měl na dění v Československu, a nemínil tolerovat odchylování od kurzu jím diktované politiky. Proto na základě jeho rozhodnutí a pod jeho velením vtrhla v srpnu 1968 do Československa vojska zemí Varšavské smlouvy. Armády „varšavských“ vojsk obsadily Československo. SSSR tím rázně utnul veškeré demokratické procesy, které se v Československu pomalu rozbíhaly. Českoslovenští politici byli donuceni se nadále řídit instrukcemi z Moskvy, v opačném případě museli politickou scénu opustit. Zástupci vojska SSSR zůstali v Československu na dalších více než dvacet let a SSSR dohlížel na politické dění v zemi, které se po krátkém mezidobí opět navrátilo k totalitě.

I přes svůj trpký konec znamenal však rok 1968 pro katolickou církev významný impulz. *„Krátký čas pražského jara, nedokončené reformy socialismu v Československu, znamenal pro církev více, než jen pouhé nadechnutí. Přes všechnu polovičitost dosažené svobody, přes všechna omezení, která přetrvala, byly plody těchto dní mnohem důležitější, než by se na první pohled zdálo. Většina z nich nedostala čas dozrát, nástup normalizace tomu zabránil, nemohl však zničit to nejdůležitější – vědomí, že s církví se přes všechny marasmus uplynulých let a přes všechno pronásledování identifikují tisíce lidí ochotných se angažovat bez ohledu na rizika a námahu s tím spojenou.*¹¹⁰

3. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1970-1980

3.1. Období normalizace a nový přístup komunistické politiky

Naděje na svobodnější budoucnost žila v Československu ještě nějakou dobu po vpádu sovětských vojsk. Mnozí občané věřili, že okupace vyvolá odezvu

¹⁰⁹ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 37.

¹¹⁰ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 31.

v zahraničí a že OSN přinutí SSSR ke stažení svých vojsk z československého území. Nic takového se ovšem nestalo.

Vedoucí představitelé KSČ byli pozváni do Moskvy, kde byli instruováni, jakým směrem se má politický vývoj KSČ a celého Československa nadále ubírat. Vůle SSSR se navzdory silnému počátečnímu odporu občanů prosadila v Československu v plném rozsahu. Nebylo v silách tehdejšího československého státu čelit politické a vojenské moci SSSR. Z KSČ byli postupně vyloučeni všichni, kteří se podíleli na demokratizačních procesech roku 1968 a kteří neschvalovali vpád vojsk zemí Varšavské smlouvy. Do čela strany se začali navracet dogmatictí komunisté oddaní SSSR. Znovu byla zavedena cenzura a další opatření částečně kopírující opatření z roku 1948 (zakazování činnosti nejrůznějších organizací, donucení nepohodlných občanů k emigraci atd.) Definitivní konec všech reforem a návrat ke starým pořádkům byl stvrzen na dubnovém plénu ÚV KSČ. Do čela KSČ zde byl zvolen Gustáv Husák, pod jehož vedením začalo v KSČ a v celé společnosti období tzv. normalizace. Květnové plénum ÚV KSČ v roce 1969 schválilo mimo jiné následující cíle: „*Ideově a organizačně porazit pravici, obnovit jednotu strany na základech marxismu-leninismu a plně likvidovat pozice antisocialistických sil ve společnosti; obnovit a upevnit internacionální svazky se Sovětským svazem (a dalšími socialistickými zeměmi) a znovu získat autoritu KSČ v mezinárodním komunistickém hnutí.*“¹¹¹ V březnu roku 1971 vedení KSČ vydalo dokument „*Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti od XIII. sjezdu KSČ*“, ve kterém hodnotilo politické dění v zemi vztahující se k roku 1968. Sovětská okupace byla v tomto dokumentu interpretována jaká bratrská pomoc, která napomohla potlačit pravicovou kontrarevoluci. Dokument končil heslem: „*V čele s Komunistickou stranou Československa kupředu za další výstavbou socialismu v naší vlasti!*“¹¹² V průběhu této „normalizace“ poměrů život v Československu znovu upadl do totality, ze které se definitivně vymanil až v listopadu 1989. Normalizační opatření samozřejmě tvrdě dopadla i na církve.

¹¹¹ Cit. dle: *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (text)* [online]. 2009, [cit. 2009-3-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/texty/poucení.php>>.

¹¹² Cit. dle: *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (text)* [online]. 2009, [cit. 2009-3-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/texty/poucení.php>>.

Totalita let sedmdesátých a osmdesátých v mnohém navázala na politiku státu z padesátých let. Byly zde však i jisté rozdíly. Změnily se podmínky ve společnosti, občané měli v živé paměti pražské jaro. Z toho důvodu se změnila i taktika vedení státu při potírání opozičních a protikomunistických tendencí a změnil se i postup státu a KSČ vůči církvi.

Obecně lze říct, že zásahy státu proti opozičním silám nebyly v období normalizace již tak drastické jako v padesátých letech. Velké soudní procesy s politickými odpůrci režimu a tvrdé tresty (tresty smrti nebo odnětí svobody na deset a více let) běžné v padesátých letech se již neopakovaly. Avšak interpretovat tento fakt jako důkaz větší demokratičnosti nového režimu a větší svobody občanů by bylo zavádějící.

Skutečnost, že se neopakoval teror padesátých let, nebyla projevem větší tolerance představitelů režimu vůči občanům, ale spíše pragmatického vyhodnocení situace. Teror padesátých let tvrdě potlačil veškerou opozici vůči režimu a vyvolal atmosféru všeobecného strachu, ve které si většina občanů naprosto nedovolovala jakékoli projevy odporu či jen nesouhlasu s komunistickým režimem. Za všechny takové projevy totiž hrozilo vězení, v závažnějších případech spojené s prací v uranových dolech nebo dokonce trest smrti. Tvrdé represe tedy z pohledu režimu relativně plnily svůj účel. Přesto se postupně ukázaly z dlouhodobého pohledu jako neudržitelné.

Politický vývoj v komunistických státech ukázal, že občany nelze krutě pronásledovat donekonečna, neboť se vzrůstajícím a prodlužujícím se terorem ztrácejí veškerou existenční jistotu a vzrůstá riziko, že se pokusí tyranský režim svrhnout. V mnoha totalitních státech, včetně Československa, navíc zašlo pronásledování odpůrců režimu a jeho vnějších i vnitřních nepřátel tak daleko, že si nakonec svou bezpečností nemohli být jistí ani lidé, kteří byli režimu oddaní. V československém prostředí tento fakt dokladuje například proces s Rudolfem Slánským, jedním z nejvyšších představitelů KSČ a osobním přítelem prezidenta Gottwalda, který byl přes svou oddanost a dlouholetou službu v KSČ odsouzen k trestu smrti. Po procesu se Slánským se všichni z vedení KSČ museli obávat, že se znelíbí SSSR, nebo někomu ze svých spolupracovníků a že budou zlikvidováni. Strach o svou existenci měl ke konci života dokonce i sám prezident Gottwald.

Teror se vymknul kontrole a nakonec nebylo jasné, jakým cílům vlastně ve skutečnosti slouží a kdo jej řídí. Obrátil se i proti těm, kteří jej rozpoutali a stav, kdy se v podstatě každý musel obávat každého, nebyl již výhodný pro nikoho.

Vzhledem k této zkušenosti nebylo v ničem zájmu rozpoutat po okupaci ze srpna 1968 novou vlnu teroru. Své zkušenosti s terorem měl i SSSR a jeho nejvyšší představitelé si rovněž uvědomovali negativní dopady, které s sebou přinášel. Na druhou stranu SSSR srpnovou okupací jasně deklaroval, že nehodlá nijak ustupovat ze svých politických pozic a že myšlenky marxismu-leninismu a svůj vliv chce i nadále v zemích východního bloku uplatňovat.

Za více než dvacet let vládnutí ve východní a střední části Evropy zkrátka prošli komunisté určitým historickým vývojem. Na základě zkušeností z tohoto vývoje byli nuceni k různým změnám. Základní myšlenky a principy se však nezměnily. Změnil se pouze způsob, jakým jich chtěli v dalších letech dosahovat. V podstatě se jednalo pouze o změnu taktiky k prosazování stejných cílů. Tato taktika již v sobě nezahrnovala politické vraždy. Nebylo to však z důvodů větší demokratičnosti staronového režimu, nýbrž kvůli nepříznivým důsledkům, které s sebou dřívější postup přinesl a kterých se chtěla KSČ v budoucnu vyvarovat.

3.2. Vliv normalizace na katolickou církev a společnost

Nová taktika vedení československého státu vůči opozičním silám se projevila i při obnoveném tažení proti církvi. Jedním z prvních signálů chystajícího se obnovení církevního útlaku byl návrat Karla Hruzy do vedoucí pozice Sekretariátu pro věci církevní, ke kterému došlo v létě 1969. Při svém nástupu do funkce jasně deklaroval, že normalizační proces nebude k církvím v žádném případě vstřícný: „*Po vylúčení pravičiarov a kontrarevolucionárov z vedenia strany a vlády intenzívne pracujeme na vytvorení predpokladov účinného útoku na reakčnú politiku cirkví. Táto úloha je veľmi komplexná a ťažká. Veríme, že budeme môcť vyriešiť aj tento problém.*“¹¹³ Komplexní normalizační postup v církevní politice schvalovalo předsednictvo ÚV KSČ v květnu roku 1970: „*Očekávané rozhodnutí padlo na zasedání předsednictva ÚV KSČ 22. května 1970. Zpráva předložená předsednictvu, kolektivní dílo církevních sekretariátů a ideologického oddělení ÚV*

¹¹³ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost' silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 78.

KSČ, shrnovala vývoj v církevní oblasti od počátku roku 1968 a nešetřila odsudky tzv. ztráty dozoru nad církvemi v období pražského jara. Zároveň se konkretizoval plán postupu tzv. normalizace v církevní politice, cíle, jichž má být dosaženo, časový harmonogram apod.¹¹⁴ Podle historika Jaroslava Curhy je tato zpráva jedním z klíčových materiálů k pochopení postupu normalizace v církevní oblasti. Shrnuje její nejdůležitější body: „Pokud jde o církve, podle dokumentu předloženého předsednictvu skončila jakákoliv ochota vést s církvemi dialog, včetně teoretického dialogu mezi marxismem a křesťanstvím, katolická církev měla být mimo jiné vnitřně paralyzována vytvořením obdoby bývalého MHKD¹¹⁵, v podstatě veškerá činnost mimo rámec bohoslužeb měla být urychleně zakázána, posílen měl být státní dozor, apod.“¹¹⁶

K církevní politice se vztahovalo také vládní usnesení z 20. června 1973. Toto nařízení ukládalo ministerstvům a dalším institucím úkoly, mezi které mimo jiné patřilo: „c) soustavně orientovat činnost veškerých kulturně výchovných zařízení k provádění účinné ateistické výchovy občanů.

e) upravit ve spolupráci s ministrem školství výuku náboženství v základních devítiletých školách tak, aby nedocházelo k oslabování rozvoje vědeckého světového názoru žáka a výchovného působení školy v tomto směru.

2. ministru školství zabezpečit ve všech školách a výchovných zařízeních I. a II. cyklu a na vysokých školách prohloubení vědeckoateistické propagandy a výchovy k marxisticko-leninskému světovému názoru.“¹¹⁷ Postoj KSČ a vedoucích představitelů státu k církvi se tedy víceméně navrátil před rok 1968.

V období normalizace opět docházelo k perzekuci nepohodlných osob a odpůrců režimu, mezi nimiž byli často i zástupci církve. „V době normalizace byly nejčastějšími výhrůzkami administrativní postihy: především odejmutí státního souhlasu, přeložení do nějaké zapadlé farnosti v pohraničí, ale např. i zbavení svéprávnosti. Definitivně zvítězil trend zbytečně nevytvářet mučedníky. Pokud se vyhrožovalo zatčením, tak spíše na základě zástupné kriminality (např. špatně

¹¹⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 57.

¹¹⁵ Mírové hnutí katolického duchovenstva

¹¹⁶ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 57.

¹¹⁷ Cit. dle: Příloha č. 5- Usnesení předsednictva vlády ČSR.

*vedená evidence výtěžků z kostelních sbírek byla hodnocena jako hospodářská trestná činnost atd.)*¹¹⁸ Kněží se tak sice již nemuseli obávat o holý život, jak tomu bylo v padesátých letech, církev však nepřestala být pronásledována, na tom se nic nezměnilo. V dobách normalizace byla opět vnímána jako nepřátelská organizace. Jiné byli pouze způsoby, jakými stát pronásledování prováděl. Jedním z typických příkladů normalizační perzekuce je případ, který se odehrál v roce 1972 v bratislavském semináři a který ve své knize popisuje Anton Hlinka. Bratislavský seminář vychovával a připravoval na službu budoucí kněze. Začátkem března muselo rozhodnutím děkana Višňovského opustit seminář osm posluchačů. Čtyři z nich měli být červnu vysvěceni na kněze. Vysvětlení děkana k případu bylo následující: *„Višňovský ako dôvod vylúčenia uviedol ich údajné sympatizovanie s Dubčekovým režimom a politickú aktivitu ich rodičov, prípadne súrodencov v roku 1968.*¹¹⁹

V srpnu roku 1971 bylo na popud KSČ založeno hnutí *Pacem in terris*. Smysl založení hnutí byl stejný jako v případě Katolické akce a Mírového hnutí katolických duchovních. *Pacem in terris* bylo de facto jejich nástupcem: *„Na jeho vytvoření pracovaly státní orgány již od jara roku 1970 a využívaly přitom nejrozličnějších osobních zájmů a slabostí duchovních. Skutečným smyslem sdružení bylo rozštěpení církve a vytvoření organizace, jež by postupně hrála určující úlohu v jednání se státem a silně omezila vliv Vatikánu na dění v církvi a její vystupování. Pochopitelné protesty biskupů byly státem odmítány s poukazem na „občanská práva“ duchovních a hierarchie byla varována, že pokus zabránit této subverzi povede k přímému konfliktu.*¹²⁰

Sovětská okupace a období normalizace pochopitelně znamenaly pro většinu občanů obrovské zklamání. Mnozí z nich časem rezignovali na veškerou naději, že by éra vlády KSČ mohla někdy skončit. Historik Jaroslav Curha popisuje následky, jaké normalizace na československých občanech zanechala: *„Závěrečné období 70. let a počátek let 80. je z historikova pohledu pro poznání moderních*

¹¹⁸ Cit. dle: PLACHÝ, Jiří. *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností*. [online]. 2008, [cit. 2009-5-4]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/elektronicke-studie>>.

¹¹⁹ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 91.

¹²⁰ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 67.

československých dějin a zvláště dějin tzv. normalizačního období nesmírně důležité. Právě tento časový úsek totiž výstižně a zřetelně ukazuje důležité aspekty celého období – do značné míry apatickou společnost, pevně sešněrovanou normalizační realitou a ve valné míře již postrádající vůli k odporu, umrtvenou oficiální kulturu, všudypřítomnou propagandu a zuřivé represivní zákroky proti veškerým projevům svobody ducha (od režimem zpolitizované Charty 77 po rozvíjející se fenomén podzemní kultury), ale i zákroky proti veškerým aktivitám církvi překračujících práh kostelů a modliteben.¹²¹ V sedmdesátých letech se díky normalizaci církev ocitla v hlubokém úpadku. Negativní vliv normalizace na církevní život se projevil mimo jiné v dlouhodobém a výrazném poklesu zájmu o náboženskou výchovu. Ve školním roce 1969/1970 navštěvovalo náboženskou výchovu 269 803 dětí, v roce 1977/1978 to bylo již jen 40 483 dětí. V očích představitelů KSČ byl tento trend vnímán příznivě a jedním z cílů církevní politiky bylo jej ještě více prohlubovat. „Proto nelze podléhat uspokojení z trvalého poklesu počtu dětí přihlášených na výuku náboženství. Je jistě řada případů, zvláště v silně religiózních oblastech jižní Moravy i jinde, kdy rodiče, členové KSČ a funkcionáři společenských organizací se s náboženskou otázkou nevyrovnali sami a své děti „tradičně“ posílají na výuku náboženství.

*Všechna dosavadní opatření vyplývající z usnesení stranických i státních orgánů v oblasti světonázorové výchovy a ateistické propagandy přináší výsledky postupně.*¹²²

Celkový úpadek náboženského života lze vypočítat i z dalších statistik. Výmluvný je přehled církevních úkonů provedených na území Československa v sedmdesátých letech (viz tabulka 2):

¹²¹ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii* 5. Praha: Themis, 1999, str. 3.

¹²² Cit. dle: Příloha č. 6- Komentář k počtu přihlášených žáků na výuku náboženství 1974/1975.

Tabulka 2 ¹²³

Přehled počtu základních církevních úkonů v Československu					
<i>Všechny církve, relativní údaje v procentech¹</i>					
	<i>Rok</i>	<i>Křty</i>	<i>Církevní sňatky</i>	<i>Církevní pohřby</i>	<i>Výuka náboženství²</i>
ČSR	1970	59,0	35,0	66,9	22,3
	1972	53,9	32,1	65,1	15,6
	1974	45,2	24,4	61,3	9,7
	1977	36,3	16,8	51,7	5,0
SSR	1970	93,0	82,7	93,9	52,9
	1972	92,8	73,0	92,2	40,2
	1974	84,8	59,1	90,2	29,2
	1977	76,4	53,3	88,6	19,9

¹Přestože přehled zachycuje údaje o úkonech všech legálně působících církví, je možné brát jej vzhledem k výrazné dominanci římskokatolické církve jako relevantní k vykreslení celkového trendu. Údaje o křtu zřejmě zachycují pouze křty udělené narozeným dětem, nikoliv v dospělosti.

²Uvedený rok je začátkem školního roku, tedy 1970/71 atd.

3.3. Československo - vatikánská jednání v období normalizace

Normalizace se nepříznivě podepsala také na diplomatických vztazích s Vatikánem. Postoj vedení KSČ k náboženství a církvi se po krátkém období roku 1968 znovu zradikalizoval, což se zákonitě muselo ve vzájemných vztazích Vatikánu a Československa projevit. Československá strana sice na rozdíl od padesátých let jednání s Vatikánem nepřerušila, její postoj by se dal však shrnout následovně: Přistoupit v jednáních pouze na to, co posílí její vliv na církve v Československu.

S prodlužující se dobou komunistické nadvlády církev v Československu slábala. Vytrvale sice odolávala veškerému pronásledování, ale nekonečný zápas o vlastní existenci na ní zanechával stále viditelnější šrámy. Po okupaci z roku 1968 se navíc jevilo jako velmi nereálné, že by nadvláda komunistů v blízké budoucnosti skončila. Vyhlídky tedy nebyly z pohledu církve vůbec dobré.

Vatikán si naléhavou situaci církve v Československu dobře uvědomoval. To jej ovšem kladlo do velmi nezáviděníhodné situace. Na jednu stranu věděl, že církve v Československu upadá a pomalu ztrácí sílu. Proto pro ni musel v jednáních s Československem nutně vydobýt alespoň nějaká privilegia. Na druhou stranu

¹²³ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 100.

věděl, že jedná s režimem, který je nepřátelský a jehož dlouhodobým cílem je církev zničit.

Vzhledem k této komplikované vyjednávací pozici byl Vatikán mnohdy nucen přistoupit ke kompromisům, které se jeví z dnešního pohledu jako velmi problematické. Některé ústupky byly na samé hranici únosnosti a Vatikán za ně později čelil kritice z mnoha stran. Otázkou však je, zda měl v tehdejší době vůbec na výběr nějakou jinou možnost.

Příkladem jedné z nerovných dohod je průlomová dohoda o obsazení tří slovenských a jedné moravské diecéze novými biskupy z roku 1973. Po biskupských úmrtích v roce 1972 totiž v celém Československu zůstali pouze dva biskupové se státním souhlasem – biskupové Trochta a Tomášek. To byl naprosto nedostatečný počet. Vatikán proto musel vyjednat s Československem udělení státního souhlasu pro další biskupy. Tento cíl se podařilo splnit, Československo souhlasilo se jmenováním čtyř nových biskupů. Dohody ovšem Vatikán dosáhnul pouze za cenu velmi výrazných ústupků. Komunističtí představitelé ČSSR byli totiž ochotni udělit státní souhlas k vykonávání biskupského úřadu pouze kandidátům, kteří byli loajální vůči komunistickému režimu. Vatikán tento požadavek akceptoval a ustoupil tak ze zásad, kterých se až doposud držel. Komunističtí představitelé si této skutečnosti byli vědomi. „*V hodnocení výsledku zaznělo zřetelné uspokojení, že Vatikán nebyl schopen prosadit svou koncepci a naopak byl nucen akceptovat přístup československé strany, nejpodstatnější však bylo zdůraznění průlomu ve výběru kandidátů na biskupské funkce. Od šedesátých let Vatikán odmítal, aby biskupy byli jmenováni kapitulní vikáři, případně takový krok podmiňoval adekvátní kompenzací. V dosažené dohodě byl tento přístup zcela popřen - tři ze schválených kandidátů působili jako kapitulní vikáři (Gábriš, Pásztor, Vrana), čtvrtý (Feranec) se angažoval v SKD PIT.*“¹²⁴ Všichni čtyři byli navíc před rokem 1968 členy prorežimního Mírového hnutí katolického duchovenstva.

Československo tedy získalo čtyři nové biskupy. Byli to první papežem schválení a oficiálně vysvěcení biskupové se státním souhlasem po 24 letech.

¹²⁴ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 82.

Z hlediska Vatikánu se však jednalo spíše o prohru než vítězství. Všichni tito biskupové byli totiž poměrně loajální vůči komunistickému režimu: „*Vatikánská delegace si byla vědoma svého zjevného neúspěchu, minimálně proti prvotním očekáváním. Byla to hlavně Casaroliho¹²⁵ víra, že jde o první krok na delší cestě, co přesvědčilo jeho bezprostřední okolí a nepochybně i Pavla VI. o smysluplnosti této dohody. Přesto vatikánská delegace zdůraznila, že „řešení bude považováno za 'vítězství ČSSR a porážku Vatikánu', vezmeme-li v úvahu církevní kvalitu osob, které mají nastoupit do funkce biskupů.*“¹²⁶

4. VZTAH KATOLICKÉ CÍRKVE A STÁTU V LETECH 1980-1989

4.1. Osmdesátá léta a nová generace křesťanů

Ani negativní dopady normalizace nedokázaly církev zlomit. „*Ke křesťanským církvím se podle statistik Sekretariátu pro věci církevní (SPVC) hlásilo v roce 1977 z patnáctimilionové populace přibližně 7 718 900 občanů Československa, z toho kolem 6 000 000 k církvi katolické. Tento počet je však pochopitelně nepřesný, neboť uvádí jen formální příslušnost, bez ohledu na skutečné praktikování víry.*“¹²⁷ Církev tedy přes veškerou dlouholetou snahu státních orgánů stále oslovovala značnou část občanů, ačkoliv mnozí z nich byli jen pasivními členy církve.

Přístup státu k církvi se nezměnil, náboženský život se přesto začal v osmdesátých letech postupně probouzet. Výrazným impulzem pro celou církev bylo zvolení Jana Pavla II. papežem. K této volbě došlo v roce 1978. Jan Pavel II. pocházel z Polska, kde stejně jako v Československu vládli komunisté. Velmi dobře proto chápal celou problematiku vztahu komunistických režimů a katolické církve. Z vlastní zkušenosti věděl, jakým způsobem komunistické režimy přistupují k církvi a jak pod jejich nadvládou církev trpí. Byl proto odhodlaný církvi v zemích

¹²⁵ Agostino Casaroli- tajemník Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti a vůdčí osobnost vatikánské diplomacie.

¹²⁶ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 82.

¹²⁷ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 6.

východního bloku pomoci a chápal to jako jeden z hlavních úkolů svého pontifikátu. Jan Pavel II. byl navíc velmi schopnou a charismatickou osobností, síla jeho osobnosti působila dokonce i na představitele komunistického režimu. Svou činností výrazně přispěl ke konci komunistických režimů v Evropě.

Inspirací a oporou pro celou církev v Československu se stal v osmdesátých letech kromě Jana Pavla II. také biskup respektive kardinál Tomášek. Stejný Tomášek, kterého komunisté doposud považovali za poměrně neškodného biskupa. V osmdesátých letech se však jeho postoj ke komunistickému režimu změnil a stal se jednou z vůdčích osobností náboženského života v Československu: *„Zatím se však v zemi stala nečekaná proměna. Týkala se nejstaršího člena biskupského sboru, osmdesátiletého Františka Tomáška. Ve věku, kdy jiní, pokud jim byl vůbec tento věk dopřán, dávno odpočívají v důchodu, se postupně a nenápadně změnil někdejší nijak konfliktní biskup v morální autoritu, uznávaný symbol odporu proti nesvobodě, schopný oslovovat širokou veřejnost. Ještě v první polovině sedmdesátých let jej komunistický režim považoval víceméně za „svého“ člověka. K proměně dochází v závěru sedmdesátých a především v průběhu osmdesátých let.“*¹²⁸

Příklad kardinála Tomáška a především Jana Pavla II. jakoby dodal církvi novou sílu a nastartoval obrodu náboženského života, která se projevila především na Slovensku: *„Koncom sedemdesiatych rokov sa na Slovensku čoraz zreteľnejšie začala pociťovať náboženská obroda, ktorá je vzhľadom na desaťročia trvajúcú totálnu ateizáciu to najnepravdepodobnejšie, čo si možno ľudsky predstaviť, najmä ak sa vezme do úvahy skutočnosť, že jej protagonistami bola takmer výlučne mladá generácia študentov a akademikov (ktorá je v demokratických krajinách pareniskom skepsy, odboja a nezriedka i nihilizmu).“*¹²⁹ Zásluhy mladé generace křesťanů na této možná nečekané obrodě si všímá i historik Curha a zároveň poukazuje na znovuobjevení fenoménu náboženských poutí: *„Pozornosti neunikl ani další jev – narůstající podíl mladší generace, zvláště v římskokatolické církvi, „sílicí orientace na organizování masových poutí a procesí mladých věřících“ se*

¹²⁸ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 96.

¹²⁹ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 121.

snahou „vyvést náboženskou činnost z kostelů“.“¹³⁰ Znovu se také začala intenzivně rozvíjet činnost skryté církve. Náboženský život v Československu navzdory přetrvávající a neslábnoucí perzekuci ze strany státní moci zažíval nové obrození.

4.2. Dokument *Quidam episcopi*

V roce 1982 byl Posvátnou kongregací pro klérus ve Vatikánu vydán dekret později známý jako „*Quidam episcopi*“. Tento dokument zakazoval kněžím účast v politických hnutích, jejichž činnost je v rozporu s kněžským posláním. Na základě tohoto dokumentu kardinál Tomášek zakázal kněžím účast v hnutí *Pacem in terris*. Před vydáním zákazu byl Vatikánem ujištěn, že dokument *Quidam episcopi* se plně vztahuje právě i na hnutí *Pacem in terris*. Někteří kněží však i přes kardinálův zákaz v hnutí z různých důvodů zůstali. *Pacem in terris* definitivně zaniklo až po revoluci v listopadu 1989.

Pro věřící to byl však další důkaz, že Vatikán skončil s politikou kompromisů a nekonfliktní diplomacie vůči komunistickým režimům a že pracuje na tom, aby v zemích východního bloku byly znovu vytvořeny podmínky pro skutečnou náboženskou svobodu. Takové vědomí pochopitelně dodávalo věřícím naději a odvahu.

Projevem pozoruhodné odvahy je dopis zaslaný na sekretariát pro věci církevní Úřadu předsednictva vlády ČSSR z roku 1983. Dopis podepsaný knězem Františkem Janíkem, žurnalistou Jaroslavem Macháčkem a dělníkem Václavem Krňávkem informoval sekretariát o vzniku přípravného výboru Obnovy katolické církve v Československu. Cílem obnovy bylo poukazovat na diskriminaci, odhalovat porušování ústavy ze strany státních představitelů v náboženské otázce, hájit práva katolických věřících a usilovat o obnovení celkového náboženského života. Autoři dopisu otevřeně kritizovali státní představitele za neustálé porušování ústavních práv na svobodu náboženského vyznání, za diskriminaci a nesvobodu. V dopisu také uvedli, že počítají s tím, že i oni se mohou stát terčem perzekuce. Dopis dobře vystihoval situaci v Československu. Zároveň byl ukázkou tohoto, že

¹³⁰ Cit. dle: CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, str. 181.

v osmdesátých letech se stejně jako v roce 1968 mnozí přestávali bát perzekuce a přes hrozbu vězení či jiných postihů usilovali o demokratizaci společnosti.

4.3. Činnost StB v osmdesátých letech

Obrodu náboženského života však doprovázel naprosto protichůdný proces ze strany státní moci. Ta se obávala především činnosti skryté církve. Anton Hlinka k tomu dodává: „*Tyranská strana nikdy nebude môtť dôkladne kontrolovať činnosť kléru a veriacich a nikdy sa jej nepodarí úplne zmanipulovať cirkev. A toto je súčasne dôvod, prečo sa kontrolný systém čoraz väčšmi zdokonaľuje, v nádeji, že sa dosiahne orwellovský ideál skleneného sveta. Koniec sedemdesiatych a začiatok osemdesiatych rokov možno charakterizovať ako pokus o vybudovanie tohto kontrolného systému.*“¹³¹ Velmi aktivně se v proticírkevním boji angažovala především StB. Její činnost se nejvíce soustředila na nelegální skrytou církev. O hlavních úkolech proticírkevních aktivit StB pro období přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se dočítáme v „Organizačním řádu správy kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli“, který byl přílohou přísně tajného rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 43/1980¹³². V článku 17 tohoto řádu stojí: „*V. odbor plní zejména tyto úkoly:*

a) *vyhledává, odhaluje a dokumentuje protistátní činnost osob v oblasti náboženských společností, církví a sekt;*

b) *organizuje opatření k zamezení vlivu činnosti světových církevních centrál, církevní emigrace a jejich vnitřních pomahačů;*

c) *provádí kontrarozvědnou ochranu vymezených církevních mírových organizací před negativními vlivy vnitřních a zahraničních nepřátel;*

d) *odhaluje a zamezuje nelegálnímu dovozu, rozmnožování a rozšiřování náboženské literatury.*“¹³³ Hlavní cíl pak výstižně pojmenoval ministr vnitra Jaromír Obzina: „*Náš strategický program je nikoli ‚náboženská svoboda‘... ale svoboda lidu od náboženství.*“¹³⁴ Jednou z důležitých metod, kterou StB při své práci v sedmdesátých a osmdesátých letech využívala, bylo vytváření tzv. agenturní

¹³¹ Cit. dle: HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Bratislava: Tatran, 1990, str. 135.

¹³² Cit. dle: ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné*. Praha: Votobia, 2001, str. 200.

¹³³ Cit. dle: ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné*. Praha: Votobia, 2001, str. 206.

¹³⁴ Cit. dle: ŠTASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 8.

sítě. „Nejvyšší oporou pracovníků kontrarozvědky je ale jednoznačně **agenturní síť, agenti a důvěrníci**. Platí to pro celou sféru života v ČSSR a církev není výjimkou;“¹³⁵ StB si z řad lidí, kteří se pohybovali v církevním prostředí, snažila získávat agenty a spolupracovníky, kteří by jí pomáhali církev rozvracet zevnitř. Tito lidé měli za úkol především poskytovat užitečné informace. Na jejich základě pak mohla StB velmi účinně odhalovat nelegální církevní činnost a zatýkat nepohodlné osoby. StB se ke spolupráci snažila získávat jak aktivní laiky, tak přímo duchovní. Vzhledem k tomu, že role agenta StB byla z morálního hlediska naprosto neslučitelná s rolí katolického kněze, nebylo pro StB snadné nalézt osoby ochotné ke spolupráci. Naprostá většina kněží, kteří s StB kdy spolupracovali, byla ke spolupráci přinucena nátlakem. Kněží byli donucováni ke spolupráci například pod pohrůžkou odejmutí státního souhlasu nebo zveřejnění nějakých kompromitujících informací. Tyto informace byly obvykle účelově vykonstruované. Jednalo se například o obvinění z homosexuality, porušování celibátu, pedofilie apod. S odkazem na studii Ústavu pro studium totalitních režimů¹³⁶ je třeba zdůraznit, že agilních spolupracovníků StB z řad kněží byla menšina. Na druhou stranu je třeba dodat, že agenti byli pro církev a pro své okolí velmi nebezpeční.

Katolickou církví a náboženskou otázkou se zabývali i některé diplomové práce příslušníků StB, kteří studovali Vysokou školu SNB. Jejich cílem byla mimo jiné snaha o zefektivnění činnosti StB v oblasti boje s církví. Jednalo se například o tyto diplomové práce: „*Formy a metody boje orgánů Státní bezpečnosti proti podvratné činnosti nelegální římskokatolické církve*“ či „*Boj orgánů StB s podvratnou činností části římskokatolické církve v Severočeském kraji*“.

4.4. Velehradská pouť

V létě roku 1985 se uskutečnila Velehradská pouť, která byla zřejmě největší náboženskou událostí v Československu v osmdesátých letech. „*Jedním z nejvýraznějších mezníků v životě katolické církve v komunistickém Československu se stala pouť na Velehrad v roce 1985, v jubilejním roce sv. Metoděje, 1100 let od*

¹³⁵ Cit. dle: ŠŤASTNÝ, Jiří a kol. *Securitas Imperii 5*. Praha: Themis, 1999, str. 26.

¹³⁶ PLACHÝ, Jiří. *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností*. [online]. 2008, [cit. 2009-5-4]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/elektronicke-studie>>.

jeho úmrtí.¹³⁷ Účast na této pouti byla nevídaná: „Údaje o počtu poutníků se liší – státní správa udávala 100 000, odhady církve hovořily o 150 – 200 000. Až šedesát procent účastníků měli tvořit lidé mladší 25 let.“¹³⁸ Historik Balík považuje Velehradskou pouť za významný předěl, za jakousi předzvěst konce komunistického režimu: „Komunistická moc byla zaskočena – jak statisícovými zástupy převážně mladých věřících, úctou projevovanou papeži a kardinálu Tomáškovi, tak opakovanými skandovanými hesly typu: „Papež do Prahy“, „Náboženskou svobodu“ apod. Oba přítomní kardinálové byli nadšeni – „To není skutečnost, to je sen.“ (kard. Tomášek); „Vzpomínka na ony dny mě provázela a provází jako jedna z nejlepších chvil mého života...“ (kard. Casaroli).¹³⁹

4.5. Desetiletí duchovní obnovy

Dva roky po Velehradské pouti začala katolická církev realizovat projekt, který byl nazván *Desetiletí duchovní obnovy*. Cílem projektu bylo prohloubení duchovního života všech obyvatel Československa, řešení problémů minulosti, hledání pravdy a načerpání nové mravní síly. Každý z následujících deseti roků měl pak být věnován konkrétnímu tématu (Služba životu, Rodinný život, Práce a naše společná odpovědnost apod.): „*Tato cesta, počínající první nedělí adventní (29. 11.) roku 1987, je inspirována evangeliem, neobrací se však pouze na lidi věřící. Otevírá se spolupráci a přínosu všech lidí dobré vůle, kteří si vážně kladou otázku po hodnotách, na nichž je možné utvářet nový životní způsob tváří v tvář možnostem i ohrožení života na prahu třetího tisíciletí křesťanských dějin.*

*Má být cestou uzdravení, zpytování svědomí, smíření a zhojení starých jizev, zejména však poctivého hledání pravdy, vnitřního obrácení a prohloubení a načerpání nové mravní síly.*¹⁴⁰

¹³⁷ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 56.

¹³⁸ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 56.

¹³⁹ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 57.

¹⁴⁰ Cit. dle: BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2007, str. 100.

5. PÁD KOMUNISTICKÉHO REŽIMU A KONEC PERZEKUCE KŘESŤANŮ A JEJICH CÍRKVÍ

Na konci osmdesátých let se totalitní režimy v celé Evropě začaly hroutit. Při jejich postupném pádu sehrála svou roli celá řada faktorů, jejichž analýza přesahuje rozsah této práce. Tím nejdůležitějším však byla zřejmě skutečnost, že SSSR, dominující všem komunistickým zemím, se dostal do vážných ekonomických problémů, kterým již nebyl schopen bez zásadní politické a ekonomické reformy čelit. Velmi vážné hospodářské problémy řešily i všechny ostatní komunistické státy. Ve všech byl totiž uplatňován systém plánovaného hospodářství, který nefungoval. S prohlubujícími se ekonomickými problémy rostla v SSSR nespokojenost obyvatelstva a sílila kritika stávajícího marxisticko-leninského uspořádání. Zesláblý SSSR již neměl sílu nadále své občany ideologicky ovládat ani dohlížet na politiku ostatních komunistických států, v nichž občané rovněž volali po změně. Velmi zjednodušeně řečeno: Komunistickým režimům došel koncem osmdesátých let dech a jejich občanům trpělivost.

V Československu došlo k pádu komunistického režimu v listopadu 1989 během tzv. sametové revoluce. „Sametová revoluce“ začala týden po slavnostním svatořečení Anežky České, které bylo poctou pro celé Československo a které jako by symbolicky ohlásilo blížící se konec komunistické nadvlády. „Sametovou revolucí“ občané Československa získali po čtyřiceti letech znovu svobodu. Nikoliv formální svobodu, jakou „zajišťovaly“ i komunistické ústavy, nýbrž svobodu skutečnou. Jednou ze znovu nabytých svobod byla i svoboda náboženského vyznání. Křesťané a jejich církve se mohli po čtyřiceti letech konečně znovu volně nadechnout. Období, kdy byla církev ve jménu marxisticko-leninské ideologie pronásledována státem, definitivně skončilo.

Čtyřicet let perzekuce ze strany vládnoucí KSČ katolickou církev nezničilo, ale v mnoha ohledech se na ní podepsalo a napáchalo velké škody. Konec totalitní vlády KSČ a nástup demokracie znamenal pro církve velkou úlevu, ale také novou výzvu. Byla zde celá řada záležitostí a problémů, které musela církve řešit. Čekala ji reflexe a sebereflexe celého období totality a zároveň vyvstala otázka jejího dalšího směřování v demokratické společnosti. Čekalo ji vypořádání se s duchovními, jež

kolaborovali s KSČ, nové nastavení vztahu mezi oficiální a skrytou církví, obnovení činnosti řeholních řádů, majetkové a právní vyrovnání se státem a celá řada dalších otázek a problémů. Jejich řešení nebylo snadné a mnohé přetrvávají do současnosti. Vztah katolické církve a státu je proto živým tématem i po roce 1989.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zaměřil na vztah římskokatolické církve a státu v letech 1948-1989 v Československu. V tomto období vládla v Československu Komunistická strana Československa (KSČ). KSČ se ztotožňovala s ideologií marxismu-leninismu, která byla ateistická a náboženství považovala za negativní společenský jev. Po převzetí moci v roce 1948 nastolila KSČ v Československu totalitní režim a perzekuovala veškerou svou skutečnou i domnělou opozici v zemi. Mezi ní se řadila i katolická církev, která byla vzhledem ke své náboženské podstatě v rozporu s marxisticko-leninskou ideologií. Komunisty byla proto považována za nežádoucí a nebezpečnou organizaci. Má práce se zabývá důsledky, které rozpor komunistického režimu a katolické církve vyvolal a vývojem jejich vzájemného vztahu.

Cílem mé práce bylo zanalyzovat tento vztah a na základě této analýzy vytvořit studijní materiál, který by ukázal, jak se období komunistické totality promítlo do náboženského života v Československu. Zabýval jsem se tím, jak komunistický režim zacházel s katolickou církví, jak zasahoval do náboženského dění a jaké důsledky tyto zásahy vyvolaly.

Mé zkoumání navázalo na bakalářskou práci, která byla rovněž zaměřena na vztah církve a státu v Československu v letech 1948-1989. V diplomové práci jsem se zaměřil na detailnější rozpracování celého tématu, oproti bakalářské práci jsem čerpal z více zdrojů. Za jeden z největších přínosů této práce považuji, že zprostředkovává všem zájemcům o téma prostřednictvím několika stovek fotografií autentické dobové dokumenty Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR. Fotografie dokumentů tvoří elektronickou přílohu práce.

Po celou dobu své vlády v Československu se snažila KSČ nejrůznějšími prostředky omezovat náboženský život a vytlačovat náboženství z povědomí občanů. Konečným cílem pak bylo zrušení katolické církve a úplný zánik náboženství. Nejvíce patrný je tento záměr z přístupu komunistů ke katolické církvi.

V průběhu padesátých let si komunistický režim vytvořil legislativu (církevní zákony, kontrolní instituce), díky níž mohl účinně regulovat činnost katolické církve. V rámci své církevní politiky uvěznil nepohodlné duchovní, zavřel kláštery a omezil činnost řeholních řádů, zrušil náboženské spolky, zakázal

vydávání náboženských tiskovin, přerušil diplomatické vztahy s Vatikánem. Pomocí zakládání vlastních náboženských hnutí se pokoušel rozštěpit katolickou církev a vytvořit státu loajální národní církev. Ta měla být nástrojem k oslabení vlivu katolické církve. V šedesátých letech boj proti církvi ubral na intenzitě, začala se formovat tzv. skrytá církev. Po srpnové okupaci z roku 1968 se pronásledování církve opět vystupňovalo. V období tzv. normalizace se režim snažil maximálně utlumit oficiální církevní život, postihoval vzpurné kněze i laiky a především se snažil rozbít neoficiální skrytou církev. Využíval k tomu sítě svých tajných spolupracovníků, které získával pod nátlakem z řad kněží i laiků. Tento přístup zůstal zachován až do listopadu 1989. V osmdesátých letech došlo hlavně zásluhou mladé generace k oživení náboženského i kulturního života celé společnosti, které vyústilo v sametovou revoluci a pád komunistického režimu.

Při shrnutí celého období komunistické vlády v Československu je třeba zdůraznit několik skutečností. Komunisté se reálně pokusili v souladu se svou ideologií zlikvidovat katolickou církev v Československu a vytlačit náboženství z povědomí lidí. Vynaložili na to značné úsilí a celou řadu prostředků. Přesto se jim však ani za více než čtyřicet let své nadvlády nepodařilo církev zlikvidovat. Na druhé straně toto období katolickou církev výrazně poznamenalo a v mnoha oblastech ji velmi zásadně poškodilo. Období komunistické vlády celkově velmi negativně ovlivnilo náboženský život v Československu.

Z didaktického hlediska lze mou práci využít především při výuce historie druhé poloviny dvacátého století, při výuce historie totalitních režimů a historie římskokatolické církve v Československu v politologických, historických a dalších společenskovědních předmětech na středních školách.

LITERATURA

Prameny:

FLEGL, Vladimír. *Ústava ČSSR*. Praha: Orbis Edice Socialistická státní politika, 1972.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Ústava Československé republiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

PIUS XI. *Pia XI. Encyklika Divini Redemptoris O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Lidové knihkupectví a nakladatelství v Olomouci, 1937.

Monografie:

ALBERIONE, P.G. *Katechismus*. Řím: Křesťanská akademie, 1978.

BALÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7.

BERÁNEK, Josef. *Václav Malý: K hledání pravdy patří pokora*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-702-7.

CURHA, Jaroslav. *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-008-3.

DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-906-9.

FIALA, Petr. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-39-9.

FIALA, Petr. *Skrytá církev*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-39-9.

HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabost' silných*. Bratislava: Tatran, 1990. ISBN 80-222-0257-6.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948-1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85270-22-6.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v roce 1950*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ISBN 80-85959-71-2.

KAPLAN, Karel. *Těžká cesta*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-83-6.

KOLEKTIV AUTORŮ (J. Curha, M. Fiedler, J. Gruntorád, V. Bartuška, J. Šťastný). *Securitas imperii 5*. Praha: Themis, 1999. ISBN 80-85821-82-6.

KOLEKTIV AUTORŮ (J. Plachý, V. Vaško, A. Rázek). *Securitas imperii 11*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005. ISBN 80-86621-16-2.

KOLEKTIV AUTORŮ (M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan). *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-29-3.

KOLEKTIV AUTORŮ (Š. Podlipa, V. Kindl, E. Slavkovská). *Čtyřicet let církevních zákonů*. Praha: Horizont, 1989.

KOLEKTIV AUTORŮ (V. Babička). *Katolická církev v českých zemích 1939-1989*. Praha: Státní ústřední archiv, 1998. ISBN 80-85475-49-9.

LENIN, Vladimír Ilijič. *O náboženství*. Brno: Rudé právo, 1954.

MARX, Karel; ENGELS, Friedrich. *Komunistický manifest*. Praha: Otakar II, 2000. ISBN 80-86355-54-3.

ŽÁČEK, Pavel. *Přísně tajné*. Praha: Votobia, 2001. ISBN 80-7220-108-5.

Elektronické zdroje:

PLACHÝ, Jiří. *Vybrané otázky a odpovědi k tématu spolupráce katolických kněží se Státní bezpečností*. [online]. 2008, [cit. 2009-5-4]. Dostupné z WWW: <<http://www.ustrcr.cz/cs/elektronicke-studie>>.

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ (text) [online]. 2009, [cit. 2009-3-3]. Dostupné z WWW: <<http://www.totalita.cz/texty/poucení.php>>.

ZBRANEK, Tomáš. *Sdružení katolických duchovních Pacem in terris* [online]. 2009. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/th/64242/ff_m>.